

INFORMATĪVAIS ZIŅOJUMS „IEDZĪVOTĀJU IENĀKUMA NODOKĻA ATVIEGLOJUMI”

Informatīvo ziņojumu sagatavoja: I.Kodoliņa-Miglāne, I.Šņucins, I.Tiesnieks (visi Finanšu ministrijas Nodokļu analīzes departaments). Ziņojuma sagatavošanu vadīja I.Šņucins.

Informatīvā ziņojuma sagatavošanā līdzdarbojās un komentārus sniedza: E.Zarakovskis (Finanšu ministrijas Nodokļu analīzes departaments), A.Kaļāne, A.Orehova (Finanšu ministrijas Tiešo nodokļu departaments), A.Karlapa (Zemkopības ministrija), L.Neikens (Labklājības ministrija), M.Augstmane (Satiksmes ministrija), kā arī Valsts ieņēmumu dienesta eksperti.

Saturs

Tekstā lietotie saīsinājumi.....	3
Terminu definīcijas.....	4
Ievads.....	6
1. Nodokļu teorētiskie aspekti, nodokļu rādītāji un to salīdzinājums ar Eiropas Savienības dalībvalstīm.....	7
1.1. Darba tirgus un nodokļu izmaiņas.....	7
1.2. Nodokļu rādītāji un to salīdzinājums ar Eiropas Savienības dalībvalstīm.....	8
1.2.1. Taisnīgums, vienlīdzība un progresivitāte.....	8
1.2.2. Efektīvā darbaspēka nodokļu likme.....	9
1.2.3. Nodokļu plaša jeb ķīlis.....	10
2. Valsts attīstības plānošanas dokumenti.....	13
3. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi, likmes un nodokļa slogs.....	15
4. Likumā paredzētie iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi un to ietekme uz valsts budžetu.....	17
5. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu izvērtējums.....	23
5.1. Sociāla rakstura atvieglojumi.....	24
5.1.1. Neapliekamais minimums.....	24
5.1.2. Pensionāru neapliekamais minimums.....	27
5.1.3. Atvieglojumu par apgādībā esošām personām.....	27
5.1.4. Atvieglojumi personām ar invaliditāti un politiski represētām personām.....	29
5.1.5. Attaisnotie izdevumi par izglītību un ārstniecību.....	30
5.1.6. Attaisnotie izdevumi ziedojumiem vai dāvinājumiem.....	33
5.2. Atvieglojumi uzkrājumu veicināšanai privātajos pensiju fondos un apdrošināšanas sabiedrībās.....	33
5.3. Normas izdevumu uzskaites vienkāršošanai.....	34
5.3.1. Zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu autoriem.....	34
5.3.2. Augoša meža un kokmateriālu pārdošanas ienākumam.....	35
5.3.3. Metāllūžņu pārdošanas ienākumam.....	35
5.3.4. Sēņošanas, ogošanas vai savvaļas ārstniecības augu un ziedu vākšanai.....	36
5.4. Atvieglojumi nozares attīstībai.....	36
5.4.1. Lauksaimnieciskai ražošanai un lauku tūrisma pakalpojumiem.....	36
5.4.2. Jūrniekiem, kuri tiek nodarbināti uz starptautiskos pārvadājumos izmantojamiem kuģiem.....	37
5.5. Neapliekamie ienākumi.....	38
Secinājumi un priekšlikumi.....	39
Pielikumi.....	43

Tekstā lietotie saīsinājumi

- EEZ – Eiropas Ekonomikas zona
- ES – Eiropas Savienība
- ESAO – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (angliski – OECD)
- IIN – iedzīvotāju ienākuma nodoklis
- IKP – iekšzemes kopprodukts
- LR – Latvijas Republika
- MK – Ministru kabinets
- VID – Valsts ieņēmumu dienests
- VSAOI – valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

Terminu definīcijas

Apgādībā esošās personas (*dependents*) – iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātāja ģimenes locekļi, par kuru uzturēšanu nodokļa maksātājs drīkst samazināt ar nodokli apliekamo ienākumu. Nodokļa maksātāja apgādībā esošās personas ir:

- 1) nepilngadīgi bērni;
- 2) bērni, kas turpina vispārējās, profesionālās, augstākās vai speciālās izglītības iegūšanu, bet ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai,
- 3) nestrādājoši laulātie (ja viņi nesaņem pensiju);
- 4) nestrādājoši vecāki un vecvecāki (ja viņi nesaņem pensiju);
- 5) mazbērni vai audzināšanā paņemti bērni, ja no viņa vecākiem nav iespējams piedzīt uzturnaudu (alimentus), arī tikmēr, kamēr viņš turpina vispārējās, profesionālās, augstākās vai speciālās izglītības iegūšanu, bet ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai;
- 6) brāļi un māsas, kas ir jaunāki par 18 gadiem, ja viņiem nav darbaspējīgu vecāku;
- 7) apgādībā esošu personu apgādājamie (ja viņi nesaņem pensiju);
- 8) personas, kuru labā pēc tiesas sprieduma no maksātāja tiek piedzīta uzturnauda (alimentu);
- 9) maksātāju aizbildnībā vai aizgādībā esošās personas.

Apliekamais ienākums (*taxable income*) – iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātāja gada (mēneša) ienākums, izņemot neapliekamos ienākumus, no kura atskaitīti attaisnotie izdevumi, maksātāja neapliekamais minimums un nodokļa atvieglojumi.

Attaisnotie izdevumi (*deductible expenses*) – izdevumi, par kuriem nodokļa maksātājs drīkst samazināt gada apliekamo ienākumu:

- 1) nomaksātā sociālā nodokļa summa un valsts sociālās apdrošināšanas maksājumi;
- 2) izdevumi par maksātāja un viņa ģimenes locekļu kvalifikācijas paaugstināšanu, specialitātes un izglītības iegūšanu, par medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem apdrošināšanas sabiedrībām;
- 3) summas, kas ziedotas vai dāvinātas budžeta iestādei, biedrībai, nodibinājumam vai reliģiskai organizācijai;
- 4) zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu autoru izdevumi, kuri saistīti ar šo darbu radīšanu, izdošanu, izpildīšanu vai citādu izmantošanu un par kuriem autori saņem autoratlīdzību;
- 5) privātajos pensiju fondos izdarītās iemaksas, kas nepārsniedz 10% no personas gada apliekamā ienākuma;
- 6) apdrošināšanas prēmiju maksājumi, kas atbilstoši dzīvības apdrošināšanas līgumam izdarīti apdrošināšanas sabiedrībai, un kas nepārsniedz 10% no personas gada apliekamā ienākuma.

Darba nodokļi (*labor taxes*) - nodokļu un maksājumu kopums, kurā ietilpst gan darba devēja, gan darba ņēmēja valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodoklis, ņemot vērā neapliekamo minimumu un nodokļa atvieglojumus par apgādībā esošām personām.

Darbspēka nodokļi (*labor force taxes*) – nodokļu un maksājumu kopums, kurā ietilpst darba ņēmēja valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodoklis, ņemot vērā neapliekamo minimumu un nodokļa atvieglojumus par apgādībā esošām personām.

Efektīvā darbspēka nodokļu likme (*implicit tax rate*) – darbinieka samaksāto darbspēka nodokļu attiecība pret bruto algu (algas pirms nodokļu nomaksas). Šis rādītājs raksturo darbinieka nodokļu slogu attiecībā pret viņa darba algu.

Neapliekamie ienākumi (*tax exemptions*) – ienākumu veidi, kas netiek ietverti gada apliekamajā ienākumā un netiek aplikti ar nodokli.

Neapliekamais minimums (*basic tax free allowance, tax-free bracket*) – fiziskas personas gūtais ienākums, kuru neapliek ar iedzīvotāju ienākuma nodokli. Neapliekamā minimuma apmēru Latvijā nosaka Ministru kabinets.

Nodokļu atvieglojumi (*tax allowances, tax deductions, tax credit*) – jebkuras novirzes no noteiktā vispārējā nodokļu režīma, kas kādam nodokļu maksātājam vai maksātāju grupai paredz nodokļu sloga samazinājumu vai izdevīgāku nodokļu nomaksas kārtību, vadoties pēc kritērija, ka nodokļa maksātājs atbilst kādai likumā noteiktai pazīmei, piemēram, ienākuma apmērs, ģimenes stāvoklis, saimnieciskās darbības veids, reģions u.c.

Nodokļu izdevumi (*tax expenditures*) – izdevumi (nesaņemtie ienākumi) nodokļu atvieglojumu pastāvēšanai. Ar nodokļu izdevumiem saprot jebkuras tiesību aktu normas vai praksi, kas samazina vai atliek nodokļu maksājumus kādai nodokļu maksātāju grupai salīdzinājumā ar nodokļa pamatlikmi. Tā kā nodokļu izdevumi nav faktiski budžeta izdevumi, tad izdevumu apmērs ir nosacīts, pieņemot novērtējumu par maksājumiem vispārīgā gadījumā. Nodokļu izdevumiem var būt dažādas formas: izņēmumi ar nodokli apliekamajā bāzē, ar nodokli neapliekamā bāzes daļa (piemēram, neapliekamais minimums), samazinātas likmes, atlikts nodokļa maksājums vai samazinājums nodokļu saistībās.

Nodokļa plaisa jeb ķīlis (*tax wedge*) – atšķirība starp darba devēja darbspēka izmaksām un nodarbinātā neto darba samaksu. To aprēķina kā darba nodokļu (darba ņēmēja un darba devēja valsts obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu un iedzīvotāju ienākuma nodokļa) procentuālo attiecību pret kopējām darbspēka izmaksām (ņemot vērā gan citus algas nodokļus, gan arī citus saņemtos labumus). Kopējās darbspēka izmaksas veido darba algas pirms nodokļu nomaksas un darba devēja valsts obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu summa. Šis rādītājs raksturo atšķirību starp darba ņēmēja nopelnīto un to cik šis darbspēks izmaksā darba devējam¹.

Nodokļu progresivitāte – nodokļu maksājumu un ienākumu salīdzinājums sabiedrības grupām pēc ienākumu līmeņa. Nodoklis ir progresīvs, ja augstāku ienākumu guvēju grupai summārā nodokļa īpatsvars ir lielāks nekā zemāku ienākumu guvēju grupai. Savukārt nodoklis ir regresīvs, ja summārā nodokļa īpatsvars ir relatīvi lielāks tieši zemāku ienākumu guvēju grupai.

¹ OECD, Taxing Wages 2003-2004 Special feature: broadening the definition of the average worker. Paris

Ievads

Nodokļu atvieglojumu izvērtēšana sniedz iespēju apzināt valsts nesaņemtos nodokļu ieņēmumus un aprēķināt sniegto atbalstu attiecīgai nodokļu maksātāju grupai. Tā kā jebkurš nodokļu atvieglojums vienlaikus arī sarežģī un sadārdzina konkrētā nodokļa administrēšanu, šo atvieglojumu pārskatīšana ļauj izvērtēt atvieglojuma ekonomisko un sociālo nozīmīgumu pret tā administrēšanai patērētajiem resursiem. Atvieglojumu pārskatīšana vienlaikus dod iespēju noteikt atvieglojumus, kas nav sasnieguši to ieviešanas mērķi, to vietā iespējams, ieviešot mērķtiecīgākus.

Informatīvais ziņojums „Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi” (turpmāk tekstā – informatīvais ziņojums) aptver IIN atvieglojumu izvērtējumu no to efektivitātes un nodokļu administrēšanas viedokļa.

Efektīva nodokļu sistēma aptver visus nodokļu maksātājus un nerada subjektīvus un objektīvus šķēršļus iekļauties formālajā ekonomikā. Lai gan IIN atvieglojumi būtiski samazina valsts budžeta ieņēmumus, tomēr pareizi piemēroti nodokļu atvieglojumi palielina Latvijas darbaspēka konkurētspēju starptautiskajā tirgū, palielina nodarbinātību, veicina sociālo taisnīgumu, kā arī ierobežo ēnu ekonomiku. Zaudējot šos atvieglojumus, bieži vien var panākt pretēju efektu – vietējās uzņēmējdarbības apsīkšanu un ēnu ekonomikas sektora pieaugumu, kas savukārt samazina valsts budžeta ieņēmumus.

Informatīvajā ziņojumā analizējam IIN atvieglojumu kopējo apmēru un ietekmi uz valsts budžetu, veicam nodokļu sloga starptautisku salīdzinājumu un analizējam atsevišķu nodokļu atvieglojumu ietekmi uz tautsaimniecību.

Informatīvais ziņojums veido analītisko pamatojumu jautājumā par IIN atvieglojumu efektivitāti. Tajā minētie secinājumi un priekšlikumi var tikt izmantoti turpmākās nodokļu politikas veidošanā un lēmumu pieņemšanā.

1. Nodokļu teorētiskie aspekti, nodokļu rādītāji un to salīdzinājums ar Eiropas Savienības dalībvalstīm

1.1. Darba tirgus un nodokļu izmaiņas

Atvērtā un elastīgā ekonomikā darba tirgū pieprasījums un piedāvājums nosaka atalgojuma līmeni un nodarbināto skaitu. Sniedzam šādu teorētisko skaidrojumu no publikācijas „Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma” (2007).

Pieprasījumu pēc darbaspēka nosaka uzņēmuma rīcība, lai iegūtu maksimālo peļņu, un tādējādi tas ir atkarīgs no kopējām darbaspēka izmaksām (to veido bruto darba alga un darba devēja sociālo apdrošināšanas iemaksu un citu ar darbaspēku saistīto maksājumu summa).

Darbaspēka nodokļi, paaugstinot darbaspēka izmaksas, samazina darbaspēka pieprasījumu un nodarbinātību. Tas tāpēc, ka uzņēmums (šeit un turpmāk tekstā ar jēdzienu „uzņēmums” domāts komersants Komerclikuma izpratnē) par to pašu budžetu spēj algot mazāk strādājošo. Darbaspēka nodokļu ietekmes apmērs ir atkarīgs no darbaspēka pieprasījuma elastības. Tomēr praksē darbaspēka pieprasījums un piedāvājums mijiedarbojas, kā rezultātā abas puses nosaka nodokļu faktisko ietekmi. Pakāpē, kādā nodokļu paaugstināšana pāriet uz darbaspēka izmaksām, ir atkarīga arī no algu elastības pakāpes gan no nodokļu pieprasījuma, gan no darbaspēka piedāvājuma puses. Elastības aprēķināšanā iekļautie indikatori dažādos pētījumos atšķiras, kā arī tiek norādīts, ka atšķirīga ir dažādu sociālo grupu reakcija uz nodokļu sistēmas reformām².

Šobrīd, pastāvot augstam bezdarbam, salīdzinoši lēnai ekonomikas izaugsmei un ierobežotam darba vietu skaitam, var uzskatīt, ka darba piedāvājums ir elastīgs, bet pieprasījums īstermiņā ir salīdzinoši neelastīgs. Darbaspēka nodokļu palielinājums tiek pārnests uz darbiniekiem – samazinās viņa neto alga, pieaug nelegālo algu maksāšana vai arī samazinās darba vietas. Savukārt darbaspēka nodokļu samazinājums tieši pretēji – dod iespēju palielināt darbinieku ienākumus, samazināt nelegālās darba algas vai palielināt darba vietu skaitu. Ilgtermiņā atvērtā ekonomikā darbaspēka pieprasījums ir elastīgs, un nodokļu sloga samazinājums dod iespēju palielināt nodarbinātību.

Šādu pašu loģisko modeli varam attiecināt uz nelegālo nodarbinātību un tā saucamām „aploksņu algām”. Ekonomiskās krīzes ietekmē, neapliekamā minimuma samazinājums 2009.gada 2.pusgadā no Ls 90 uz Ls 35 mēnesī, strauji palielināja uzņēmumu darbaspēka izmaksas, un pie neelastīga darbaspēka pieprasījuma daļai uzņēmumu nācās saskarties ar izvēli – vai nu jāsamazina darbavietu skaits, atalgojums vai arī algas jāmaksā nelegāli. 2011.gadā, nedaudz palielinot neapliekamo minimumu līdz Ls 45 mēnesī, uzņēmumu izmaksas ir samazinājušās, tomēr nelegālās nodarbinātības problēma joprojām pastāv.

² *Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma*. Eiropas savienības struktūrfondu Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”, Rīga, 2007

1.2. Nodokļu rādītāji un to salīdzinājums ar Eiropas Savienības dalībvalstīm

Nemot vērā, ka IIN atvieglojumi vieni paši par sevi vēl nesniedz vispārēju ieskatu par darbaspēka izmaksām, to ietekmi uz nodarbinātību, sociālo taisnīgumu un citiem valstiski svarīgiem rādītājiem, šajā apakšnodaļā apskatīsim dažus ekonomiskajā literatūrā sastopamos nodokļu rādītājus, kā arī salīdzināsim šos rādītājus ar ES dalībvalstīm.

1.2.1. Taisnīgums, vienlīdzība un progresivitāte

Nesenā A.Vanaga analīze sniedz teorijas apkopojumu par nodokļu sistēmas taisnīguma, vienlīdzības un progresivitātes definīcijām.

Apskatot nodokļu **taisnīgumu**, atsaucamies uz A.Smita darbos minēto definīciju, kur to attiecina uz indivīda maksātspēju, t.i. nodokļu iekasēšanu, lai finansētu valsts izdevums.

Papildus maksātspējas principam, ir vēl divi citi principi – horizontālā un vertikālā vienlīdzība.

***Horizontālā vienlīdzība** ir nodokļu sistēmas īpašība, ka vienādiem nodokļu maksātājiem, ir vienāds nodokļu slogs. Tātad diviem indivīdiem, kam ir vienāda maksātspēja ir jānes vienāds nodokļu slogs.*

***Vertikālā vienlīdzība** ir princips, ka nodokļu maksātājiem ar dažādiem ienākumiem ir jānes arī dažāds nodokļu slogs – nodokļu maksātājam ar augstākiem ienākumiem ir vairāk jānomaksā nodokļos, tātad nodokļu saistībām ir jābūt atbilstošām maksātspējai.*

Nodokļu sistēmas taisnīgums tiek vērtēts ar terminu **progresivitāte**, ko raksturo nodokļu maksājumu un ienākumu salīdzinājums sabiedrības grupām pēc ienākumu līmeņa. Nodoklis ir progresīvs, ja augstāku ienākumu guvēju grupai summārā nodokļa īpatsvars ir lielāks nekā zemāku ienākumu guvēju grupai. Savukārt nodoklis ir regresīvs, ja summārā nodokļa īpatsvars ir relatīvi lielāks tieši zemāku ienākumu guvēju grupai.³

Latvija ir viena no septiņām ES dalībvalstīm (Bulgārija, Čehija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Rumānija, Slovākija), kurās ieņēmumiem tiek piemērota vienotā IIN standartlikme (skat. 1.tab.). Neliela netiešā progresivitāte tiek panākta ar neapliekamā minimuma palīdzību. Pārējās ES dalībvalstīs nodokļu sistēma tiek piemērotas progresīvās IIN likmes.

Latvijā 2009.gadā bija augsti ienākumu nevienlīdzības rādītāji – *Džini* koeficients 37,4⁴, kas ir augstākais rādītājs starp ES dalībvalstīm, un lielākais S80/S20 kvintīļu attiecības indekss – 7,3⁵.

³ *Tax reform in Latvia: Could it be fair?*, Alf Vanags, SSE Riga/BICEPS Occasional Paper No.8, 2010

⁴ *Džini koeficients* – raksturo ienākumu vienlīdzību. Tas variē no 0 līdz 100. Džini koeficients ir 0, ja pastāv absolūta ienākumu vienlīdzība (t.i., visiem iedzīvotājiem ir vienādi ienākumi), bet, jo vairāk tas tuvojas 100, jo lielāka ir ienākumu nevienlīdzība. Arī citās jaunajās dalībvalstīs – Rumānijā, Bulgārijā un Lietuvā – tas ir salīdzinoši augsts un svārstās ap 30,7, bet zemākais koeficients ES ap 22,7 ir Slovākijā, Slovēnijā, Zviedrijā, Dānijā un Čehijā (avots: SILC).

⁵ *S80/S20 kvintīļu attiecības indekss* – rādītājs, kas raksturo 20% turīgāko iedzīvotāju (augstākā kvintīle) ienākumu masas attiecību pret 20% trūcīgāko iedzīvotāju (zemākā kvintīle) ienākumu masu. Vidēji ES dalībvalstīs tas ir 4,9. Salīdzinoši Lietuvā šis indekss ir 6,3, Rumānijā – 6,7, Bulgārijā – 5,9, Portugālē – 6,0 un Grieķijā – 5,8. Zemākais indekss ir Slovēnijā – 3,3, Ungārijā – 3,5, Čehijā – 3,5, Slovākijā – 3,6 un Zviedrijā – 3,7 (avots: SILC).

1.2.2. Efektīvā darbaspēka nodokļu likme

Tomēr vienas pašas IIN likmes vēl nesniedz kopējo ieskatu par darbaspēka nodokļu (IIN un darba ņēmēja VSAOI) slogu. Par labāku rādītāju, kā salīdzināt darbaspēka nodokļa slogu, kalpo efektīvā darbaspēka nodokļu likme.

Efektīvā darbaspēka nodokļu likme raksturo darbinieka nodokļu slogu attiecībā pret viņa darba algu, jo efektīvā nodokļa likme ir darbinieka samaksāto darbaspēka nodokļu attiecība pret darba algu pirms nodokļu nomaksas.

1.tabulā apkopotas ES dalībvalstu IIN minimālās un maksimālās likmes, gada neapliekamais minimums, darba devēja un darba ņēmēja VSAOI likmes ES dalībvalstīs 2010.gadā, jo šie rādītāji ietekmē efektīvās darbaspēka nodokļu likmes, kā arī nodokļu plaisas rādītāju (par ko ies runa 1.2.3.apakšnodaļā) aprēķinu.

1.tabula

IIN minimālās un maksimālās likmes, neapliekamais minimums, darba ņēmēja un darba devēja VSAOI likmes 2010.gadā ES dalībvalstīs⁶

Nr. p.k.	Valsts	IIN likmes		Neapliekamais minimums, EUR gadā	VSAOI likmes		
		minimālā	maksimālā		Darba devēja	Darba ņēmēja	Kopā
1.	Zviedrija	49%	57,77%	1 389-3 634	31,42%	7,00%	38,42%
2.	Nīderlande	2,3%	52%	1 987	19,43%	38,20%	57,63%
3.	Dānija	29,3%	51,5%	5 756	0,00%	16,00%	16,00%
4.	Somija	25%	51%	0-650-3 570	20,95%	7,30%	28,25%
5.	Lielbritānija	20%	50%	7 619	12,80%	11,00%	23,80%
6.	Beļģija	25%	50%	6430-6 690	24,77%	13,07%	37,84%
7.	Austrija	36,5%	50%	11 000	21,70%	17,70%	39,40%
8.	Vācija	14%	45%	8 004	19,33%	20,23%	39,56%
9.	Itālija	23%	43%	0-1 840	40,00%	10,00%	50,00%
10.	Spānija	24%	43%	5 151	30,90%	6,35%	37,25%
11.	Portugāle	10,5%	42%	2 970	23,75%	11,00%	34,75%
12.	Slovēnija	16%	41%	3100-6 120	16,10%	22,10%	38,20%
13.	Īrija	20%	41%	1830-3 666	10,75%	13,00%	23,75%
14.	Francija	5,5%	40%	5 875	49,70%	20,90%	70,60%
15.	Grieķija	24%	40%	12 000	28,06%	16,00%	44,06%
16.	Norvēģija	33,5%	40%	5 363	14,10%	7,80%	21,90%
17.	Luksemburga	8,2%	38,95%	11 265	15,73%	12,35%	28,08%
18.	Malta	15%	35%	8 500	10,00%	10,00%	20,00%
19.	Ungārija	17%	32%	0-665	47,50%	17,00%	64,50%
20.	Polija	18%	32%	778	18,81%	22,71%	41,52%
21.	Kipra	20%	30%	19 500	10,50%	6,80%	17,30%
22.	Latvija	26%		598	24,09%	9,00%	33,09%
23.	Igaunija	21%		1 725	34,40%	2,80%	37,20%
24.	Slovākija	19%		0-3 556	35,20%	13,40%	48,60%
25.	Rumānija	16%		0-700	28,60%	16,50%	45,10%
26.	Lietuva	15%		0-1 637	31,27%	9,00%	40,27%
27.	Čehija	15%		983	34,00%	11,00%	45,00%
28.	Bulgārija	10%		-	17,25%	12,10%	29,35%

⁶ Informācija par nodokļiem: European Tax Handbook 2010. Tabulas komentārus skat. 1.pielikumā.

Sīkāk ar ES dalībvalstu 2010.gadā spēkā esošajām IIN likmēm, neapliekamā minimuma un atvieglojumu par apgādājamiem apmēru var iepazīties 2.pielikumā.

Efektīvās darbaspēka nodokļu likmes ES dalībvalstīs 2008.gadā ir parādītas 2.attēlā. Kā redzams šajā attēlā, Latvijā 2008.gadā efektīvā darbaspēka nodokļu likme bija 28,2%, t.i. zemāka par ES vidējo līmeni – 34,3% un zemāka kā Igaunijā 33,7% un Lietuvā 33,0%.

Tomēr, kā jau minēts iepriekš, kopš 2008.gada krīzes ietekmē Latvijas nodokļu likumdošana ir būtiski mainījusies, un veiktās izmaiņas ir ievērojami palielinājušas IIN slogu un padarījušas šo nodokli mazāk progresīvu. Arī pārējās ES dalībvalstīs krīzes ietekmē nodokļu likumdošana ir diezgan būtiski mainīta. Tas nozīmē, ka dati par 2008.gadu nesniedz pilnīgu informāciju par Latvijas pašreizējo situāciju starptautiskajā darbaspēka tirgū.

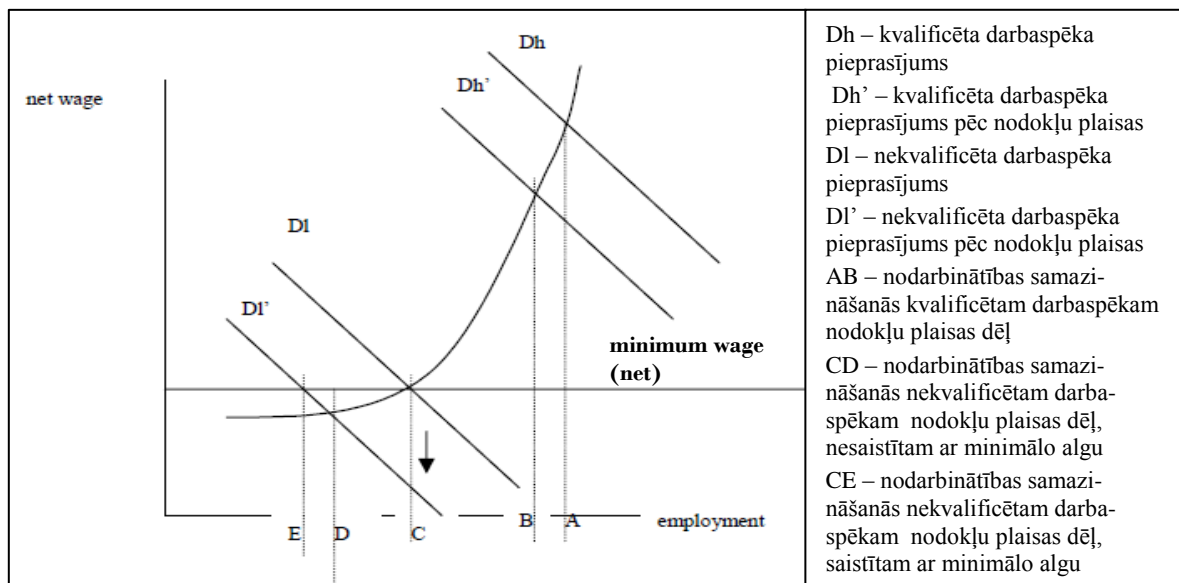
Aprēķini liecina, ka pie vidējās darba algas Latvijā Ls 445 (Centrālās statistikas pārvaldes dati par 2010.gadu) vienam strādājošajam bez apgādājamiem 2010.gadā Latvijas efektīvā darbaspēka nodokļu likme jau bija pakāpusies uz 30,7%, Lietuvā pie tāda paša ienākuma līmeņa likme bija 21,3%, bet Igaunijā – 18,4%. Likmes atšķirības starp Baltijas valstīm ietekmēja IIN likmes (Latvijā 2010.gadā – 26%, Lietuvā – 15% un Igaunijā – 21%), neapliekamais minimums (Latvijā – Ls 35 mēnesī, Lietuvā – Ls 95,88 mēnesī un Igaunijā – Ls 101,02 mēnesī) un darba ņēmēja VSAOI likmes (Latvijā – 9%, Lietuvā – 9% (3% pensiju apdrošināšana un 6% veselības nodoklis) un Igaunijā – 2,8% (tikai bezdarba apdrošināšana)).

1.2.3. Nodokļu plaisa jeb ķīlis

Tomēr arī efektīvā darbaspēka nodokļu likme vēl neatspoguļo kopējo situāciju, jo aprēķinā netiek ņemtas vērā visas ar darbaspēka algošanu saistītās izmaksas, proti, netiek ņemtas vērā darba devēja VSAOI.

Lai labāk varētu analizēt darba nodokļu ietekmi uz darba devēja kopējām darbaspēka izmaksām, ekonomiskajā literatūrā izmanto rādītāju nodokļu plaisa jeb ķīlis.

Teorētiski nodokļu plaisa nobīda darbaspēka pieprasījuma līkni uz leju (skat. 1.att.).

1.att. Nodokļu plaisa – teorētiskie aspekti⁷

⁷ World Bank EU-8 Quarterly Economic Report, Special topic: Labor taxes and employment in the EU8, April 2005

No šī vienkāršā attēla var redzēt, ka, jo elastīgāka ir darbaspēka piedāvājuma līkne (un/vai pieprasījuma līkne), jo nodokļu plaisai ir negatīvāka ietekme uz nodarbinātību. Par elastīgu darbaspēka pieprasījumu var runāt tādā gadījumā, ja, palielinoties darba algai, arī darbaspēka piedāvājums palielinās par tikpat vai vairāk procentiem. Šajā gadījumā nodokļu plaisa nodarbinātību samazina vairāk nekā neto darba algu. Savukārt, ja darbaspēka pieprasījuma līkne ir neelastīga, tas ir nodarbināto skaits izmainoties darba algai samazinās vai paliek nemainīgs, tad nodokļu plaisa samazina neto darba algu. Var uzskatīt, ka zemi atalgota darbaspēka piedāvājums ir jūtīgs pret darba algas izmaiņām un piedāvājums ir neierobežots, bet kvalificēts (izglītots) darbaspēks ir mazāk elastīgs un speciālistu daudzums tirgū ir ierobežots.

Pasaules bankas pētījumā arī ir atzīts, ka ES jaunajās dalībvalstīs darbaspēka struktūrā lielāks pārpalikums ir tieši darbiniekiem ar zemām prasmēm, lielāks darbaspēka nodokļu ieņēmumu īpatsvars un raksturīga ir nodokļu sistēmas zemāka progresivitāte, tas viss kopumā nozīmē, ka nodokļu plaisai šajās valstīs ir negatīvāka ietekme nekā pārējā Eiropā.

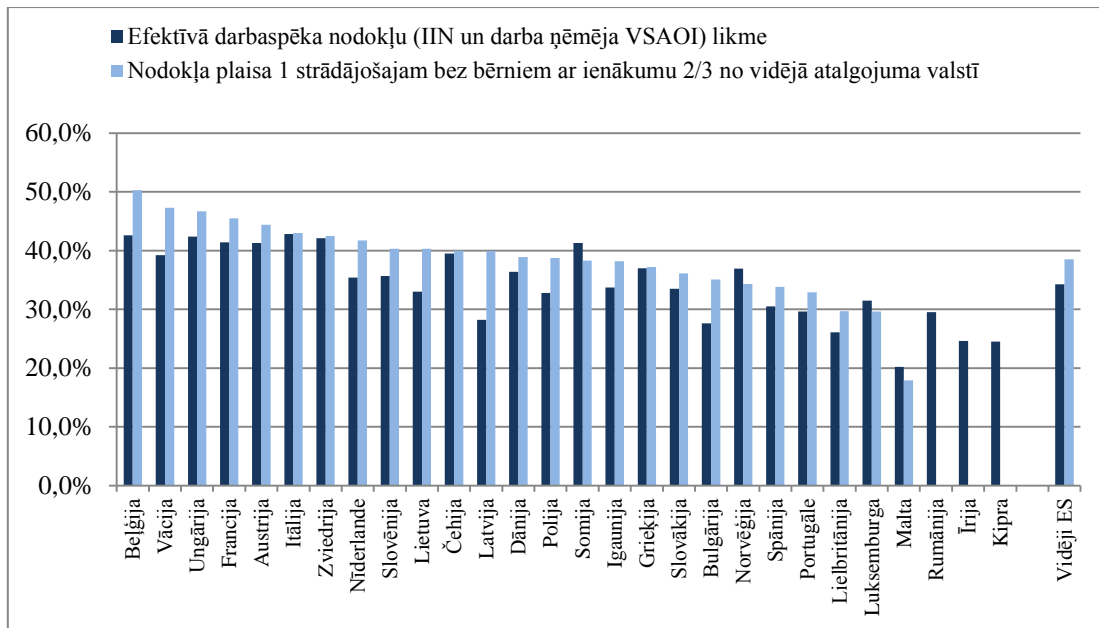
Nodokļu plaisa ir būtisks rādītājs, jo darba nodokļi sadārdzina darbaspēku, līdz ar to samazinot šī darbaspēka starptautisko konkurētspēju, samazinot nodarbinātību un palielinot bezdarbu. Nodokļu plaisa palielina arī ēnu ekonomikas īpatsvaru. Pēdējos gados nodokļu plaisa mērķtiecīgi tiek samazināta ESAO dalībvalstīs, tomēr joprojām tā ir būtiski augstāka Eiropā salīdzinājumā ar ASV, Kanādu, Austrāliju un Āzijas valstīm.⁸

2.attēlā ir parādītas efektīvās darbaspēka nodokļu likmes un nodokļu plaisa ES dalībvalstīs 2008.gadā.

Pēc ESAO aprēķiniem 2008.gadā Latvijas nodokļu plaisa bija 39,9% (vidēji ES – 38,5%). Tātad var secināt, ka Latvijas nodokļu plaisa jau 2008.gadā bija virs vidējā līmeņa.

Aprēķini liecina, ka pie vidējās darba algas Latvijā Ls 445 vienam strādājošajam bez apgādājamiem 2010.gadā Latvijas nodokļu plaisa jau bija pakāpusies uz 44,2%, Lietuvā pie tāda paša ienākuma līmeņa nodokļu plaisa bija 40,1%, bet Igaunijā – 39,3%. Jau tika minēts, ka atšķirības starp Baltijas valstīm ietekmēja IIN likmes, neapliekamais minimums un darba ņēmēja VSAOI likmes (skat. 1.2.2.apakšnodaļu), bet šajā gadījumā vēl jāņem vērā arī darba devēja VSAOI likmes, kas Latvijā 2010.gadā bija 24,09%, Lietuvā – 31,27% un Igaunijā – 34,40%.

⁸ *The tax wedge in Slovenia: international comparison and policy recommendations.*, P.Dolenc, M.Vodopivec, Financial Theory and Practice, 2005

2.att. Efektīvā darbaspēka nodokļu (IIN un darba ņēmēja VSAOI) likme un nodokļu plaisa % ES dalībvalstīs, 2008.gadā⁹

Viens no iemesliem, kāpēc Latvijā efektīvā darbaspēka nodokļu likme un nodokļu plaisa ir tik augsta, ir nepieciešamība noteikt augstas VSAOI likmes sabiedrības novecošanās kontekstā.

⁹ *Taxation trends in the European Union*. Data for EU Member states, Iceland and Norway, 2010

2. Valsts attīstības plānošanas dokumenti

Šis informatīvais ziņojums izstrādāts, ņemot vērā šādus pēdējā laikā izstrādātos Latvijas attīstības plānošanas dokumentus – Latvijas Stratēģiskās attīstības plānu 2010.-2013.gadam un Labklājības ministrijas Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gadam projektu.

Latvijas Stratēģiskās attīstības plāns 2010.-2013.gadam (apstiprināts ar MK 09.04.2010 rīkojumu Nr.203) iezīmē izaicinājumus valsts turpmākai attīstībai. Vidējā termiņā – līdz 2013.gadam – starp minētajiem izaicinājumiem par galveno izaugsmes stimulu tiek atzīta eksporta iespēju paplašināšana. Ilgtermiņā – līdz 2020.gadam – galvenais izaicinājums ir veidot zināšanu ietilpīgu ekonomiku, kurā izaugsmes bāze ir vērtību radīšana ar zināšanu palīdzību. Atbilstoši ir minēti arī rīcības virzieni, kas ietver eksporta veicināšanu un atbalstu zināšanu ekonomikai.

Ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanā ir minēts rīcības virziens, kas ietver nodokļa sloga pārdali no tiešajiem, ar darbaspēku saistītajiem nodokļiem, uz netiešajiem, ar patēriņu saistītajiem nodokļiem, un cīņa ar ēnu ekonomiku.

Sociālās drošības jomā kā rīcības virzieni ir minēti:

- 1) nodarbinātība un sociālais atbalsts, kura mērķis ir līdz 2013.gadam nepalielināt nabadzības risku (nabadzības indekss pēc sociālajiem transfertiem 26%). Šis atbalsts ietver arī aktīvu darba tirgus politikas pasākumu īstenošanu, nepārtrauktu nodarbināto konkurētspējas celšanu un efektīvu ārkārtas sociālās drošības tīkla darbības nodrošināšanu;
- 2) reģionālo atšķirību mazināšana.

Lai sasniegtu ekonomiskās izaugsmes un sociālās drošības mērķus, kas pamatā aptver ārējo konkurētspēju un nodarbinātību, īpaši svarīgi ir sekmēt darbaspēka nodokļu sloga samazināšanu.

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem¹⁰ 2009.gadā kopējās darbaspēka izmaksas veidojās no šādām komponentēm:

- 78,6% bruto darba samaksas;
- 21,4% pārējām darbaspēka izmaksām (no tām darba devēja VSAOI – 18,8% un pārējie sociālie pabalsti 2,7%).

Apskatot lielākās komponentes, var teikt, ka darba algu ierobežošanas iespējas tirgus apstākļos ir nelielas, un tieši darba nodokļi – IIN un VSAOI dod nelielas iespējas darbaspēka izmaksu samazināšanā, ievērojot budžeta konsolidācijas mērķus.

Neapliekamais minimums ir viens no nodokļu sistēmas instrumentiem, ar kuriem šos mērķus var sasniegt.

Neapliekamā minimuma izmaiņas visvairāk izjūt zemu atalgotie darbinieki, jo neapliekamais minimums procentuāli no darba algas lielāks būs tieši šai grupai. Savukārt, samazinot IIN likmi, bet nemainot neapliekamo minimumu, rezultātā ieguvēji būtu iedzīvotāji ar vidējiem un augstiem ienākumiem, pie tam, palielinoties ienākumu līmenim, pieaugtu procentuāli pozitīvā ietekme uz ienākumiem.

Turklāt darbaspēka konkurētspējas kontekstā darba devējam ir svarīgi, lai darba nodokļu izmaksas nebūtu augstas. Piemēram, apstrādājošā rūpniecībā, kur šobrīd pievienotās vērtības īpatsvars jau tā nav augsts, ir būtiski samazināt nodokļu slogu strādniekiem, īpaši zemāk atalgotajai darbaspēka daļai. To var panākt palielinot ar nodokli neapliekamo minimumu.

¹⁰ Centrālās statistikas pārvaldes Informatīvais apskats „Darbaspēka izmaksas 2009.gadā”

Attiecībā uz reģionālo atšķirību mazināšanu jāatzīmē, lai arī IIN ir būtisks pašvaldību ieņēmumu avots, tomēr nodokļu sloga samazināšana nodrošina nodarbinātības pieaugumu, tātad arī IIN ieņēmumu pieaugumu valsts un pašvaldību budžetos ilgtermiņā.

Labklājības ministrijas izstrādātais projekts **Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam** (atbalstītas ar MK 18.02.2011. rīkojumu Nr.65 „Par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam”) ir jaunākais plānošanas dokuments.

Šīs pamatnostādnes ir vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments turpmākajiem 7 gadiem, kur noteikts ģimenes politikas mērķis, politikas rezultāti, rezultatīvie rādītāji un darbības virzieni.

Pamatnostādņu mērķis ir veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību.

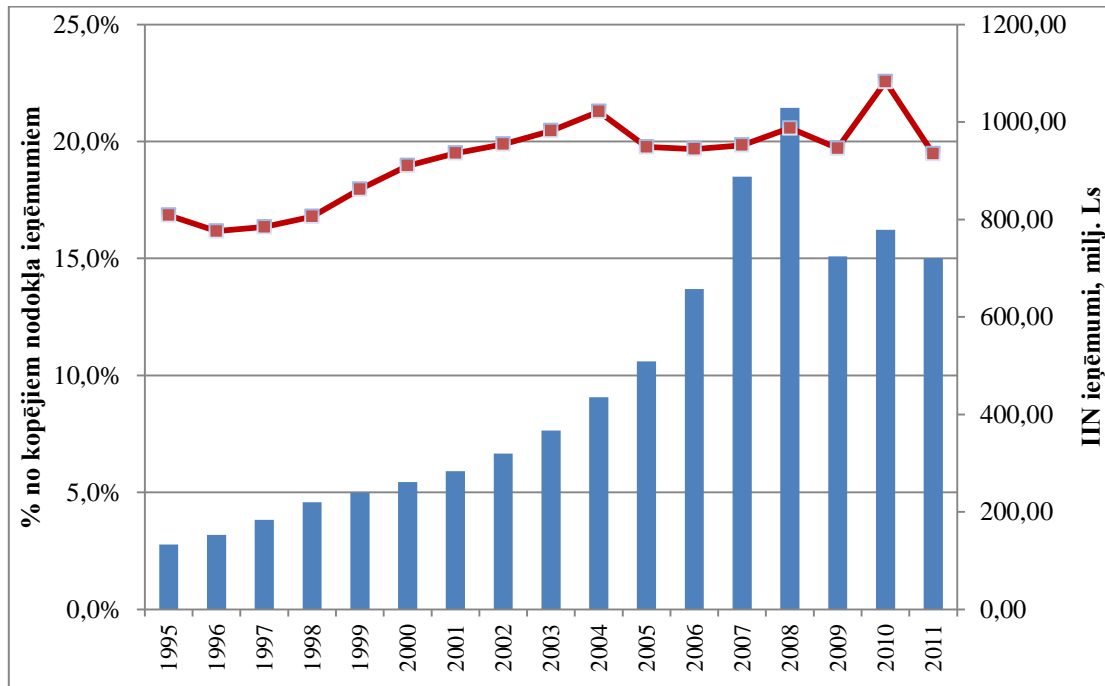
Kā rīcības virzieni un prioritārie uzdevumi ir izvirzīti:

- 1) ģimenes dibināšana un laulība;
- 2) ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē;
- 3) atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai;
- 4) ģimenes stabilitāte;
- 5) ārpusģimenes aprūpe.

Viens no priekšlikumiem, lai palielinātu materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, ir – paaugstināt IIN atvieglojuma par apgādībā esošām nepilngadīgām personām apmēru atbilstoši likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punktam (izņemot c) un d) apakšpunktu), paredzot, ka šis atvieglojums sastāda vismaz 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu IIN īstenošanas politiku.

3. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi, likmes un nodokļa slogs

IIN ir nozīmīgs budžeta finansēšanas avots, pēdējo 15 gadu laikā ik gadu nodrošinot vidēji 20% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem Latvijā (skat.3.att.).

3.att. IIN ieņēmumi milj. latu un to īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos, %

Kā redzams 3.attēlā, IIN ieņēmumi savu maksimumu 1 029,11 milj. latu sasniedza 2008.gadā, bet 2009.gadā krīzes ietekmē IIN ieņēmumi strauji samazinājās un bija 724,12 milj. latu. Lai nezaudētu valsts budžeta ieņēmumus, 2009.gada 2.pusgadā ar nodokli neapliekamais minimums tika samazināts no Ls 90 uz Ls 35 mēnesī. 2010.gadā, vēl palielinot IIN likmi no 23% uz 26%, IIN ieņēmumi nedaudz palielinājās un bija 778,83 milj. latu, bet 2011.gadā, tā kā IIN likme tiks samazināta par 1%, un ar nodokli neapliekamais minimums palielināts par Ls 10 mēnesī, IIN ieņēmumi plānoti 720,00 milj. latu, t.i. mazāki kā 2010.gadā.

Kopumā ekonomiskās krīzes ietekmē pie zemāka IKP, darba algām un nodarbinātības, neskatoties uz nodokļa likmes samazinājumu un nodokļu atvieglojumu pieaugumu, IIN nodokļa ieņēmumi 2011.gadā tiek prognozēti 720,00 milj. latu apmērā, tas ir pat zemāki kā 2009.gadā, kad tie bija 724,12 milj. latu.

Latvijā IIN likme laika periodā no 1994.gada līdz 2008.gadam netika mainīta un bija 25%. Sākot no 2009.gada, IIN likmes ir diezgan būtiski mainījušās (skat.2.tab.).

**Iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmes rezidentiem Latvijā
2009.-2011.gadā**

	2009	2010	2011
Nodokļa pamatlikme	23%	26%	25%
Nodokļa likme saimnieciskās darbības veicējiem	15%	26%	25%
Nodokļa likme ienākumam no kapitāla, kas nav kapitāla pieaugums (t.sk. dividendēm)	–	10%	10%
Nodokļa likme ienākumam no kapitāla pieauguma	–	15%	15%
Nodokļa likme no ienākuma par fiziskās personas īpašumā esoša augoša meža atsavināšanas izciršanai un tajā iegūto kokmateriālu atsavināšanas	–	10%	10%

Kopš 2006. gada IIN politikas pasākumi tika vērsti uz nodokļa sloga samazināšanu iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem – tika palielināts ar nodokli neapliekamais minimums, kā arī atvieglojumi par apgādājamajiem. Tomēr jāatzīmē, ka, neskatoties uz minēto nodokļu politikas pasākumu negatīvo ietekmi uz valsts budžetu, IIN ieņēmumi iepriekšējos gados pieauga, un to pieauguma temps bija visai augsts. Straujo darba nodokļu ieņēmumu pieaugumu, galvenokārt, veicināja straujais darba samaksas fonda pieaugums. Darbaspēka nodokļu ieņēmumus pozitīvi ir ietekmējuši arī minimālās mēneša algas paaugstināšana, kas tiek veikta jau kopš 2006.gada. Minimālās mēnešalgas ietekme uz IIN ieņēmumiem ir tik būtiska tāpēc, ka liela daļa privātā sektora darba devēju joprojām saviem darbiniekiem maksā tikai minimālās darba algas.

Latvijas ekonomikas lejupslīdes rezultātā tika pārtraukta pakāpeniski uzsāktā IIN sloga samazināšana iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem, palielinot neapliekamo minimumu. 2009.gadā un 2010.gada sākumā veiktās izmaiņas ir ievērojami palielinājušas IIN slogu un padarījušas šo nodokli mazāk progresīvu. 2010.gadā Latvijā noteiktais neapliekamais minimums Ls 35 mēnesī bija gandrīz trīs reizes zemāks kā Lietuvā –Ls 95,88 mēnesī un Igaunijā –Ls 101,02 mēnesī.

Lai nodrošinātu vismaz nelielu nodokļu sistēmas netiešās progresivitātes pieaugumu, 2011.gadā ir palielināts neapliekamais minimums no Ls 35 uz Ls 45 mēnesī un nodokļu atvieglojums par apgādībā esošām personām no Ls 63 uz Ls 70 mēnesī, kā arī samazināta IIN likme no 26% uz 25% (skat.3.tab.).

**IIN neapliekamā minimuma un atvieglojumu par apgādājamajiem
izmaiņas 1994.-2011.gadā**

Gads	Neapliekamais minimums, Ls mēnesī	Atvieglojumi par apgādībā esošām personām, Ls mēnesī
No 01.01.1994.	25	20
No 01.05.1994.	22,5	15
No 01.07.1996.	25	25
No 01.01.1997.	21	21
No 01.01.2006.	32	22
No 01.01.2007.	50	35
No 01.01.2008.	80	56
No 01.01.2009.	90	63
No 01.07.2009.	35	63
No 01.01.2011.	45	70

4. Likumā paredzētie iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi un to ietekme uz valsts budžetu

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 3.panta 2.daļu iekšzemes nodokļa maksātāja gada (mēneša) apliekamais ienākums ir viņa gada (mēneša) ienākums, izņemot neapliekamos ienākumus, no kuriem tiek atskaitīti attaisnotie izdevumi, maksātāja neapliekamais minimums un nodokļa atvieglojumi.

Likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” pašreiz paredzētie neapliekamo ienākumu veidi, spēkā esošie attaisnotie izdevumi, neapliekamais minimums un nodokļa atvieglojumi ir apkopoti 4.tabulā.

4.tabulā, izmantojot VID sniegto informāciju par 2009.gadā iesniegtajiem paziņojumiem par fiziskām personām izmaksātajām summām un gada ienākuma deklarācijām (kas apkopotas uz 15.03.2011.), aprēķināta arī katra šī atvieglojuma nosacītā ietekme uz valsts budžetu 2011.gadā.

Diemžēl vairāku neapliekamo ienākumu ietekmi uz valsts budžetu nevar aprēķināt datu trūkuma dēļ, jo paziņojumi par fiziskām personām izmaksātajām summām un IIN gada ienākuma deklarācijas nesniedz tik detalizētu informāciju. Darba devējs uz darba attiecību pamata izmaksātās summas pārsvarā uzrāda kopā ar darbiniekam izmaksāto darba algu, tādējādi šīs summas sīkāk atšifrēt nav iespējams. Savukārt, ja ienākumu izmaksā fiziska persona, kura nav saimnieciskās darbības veicēja, tādai personai nav pienākums sniegt VID ziņas par citai fiziskai personai izmaksātajām summām.

4.tabula

Latvijas IIN atvieglojumi, to ierobežojumi un ietekme uz kopbudžetu 2011.gadā

Nr.p. k.	Nodokļa atvieglojums	Ierobežojumi	Ietekme uz kopbudžetu, milj. Ls
1.	Neapliekamais minimums (likuma 12.pants)		-362,36
1.1.	Neapliekamais minimums (pirmā daļa)	Ls 45 mēnesī	-101,47
1.2.	Pensionāru neapliekamais minimums (piektā daļa)	Ls 165 mēnesī	-260,89
2.	Nodokļa atvieglojumi (likuma 13.pants)		-79,54
2.1.	Atvieglojumi par apgādībā esošām personām (pirmās daļas 1.punkts)	Ls 70 mēnesī	-71,07
2.2.	Atvieglojumi personām ar invaliditāti vai politiski represētām personām (pirmās daļas 4.punkts)	Ls 108 mēnesī (I un II grupas inval. un pol. repr. pers.); Ls 84 mēnesī (III grupas inval.)	-8,47
3.	Attaisnotie izdevumi (likuma 10.pants)		-11,50
3.1.	Nomaksātā sociālā nodokļa summa un valsts sociālās apdrošināšanas maksājumi vai pēc būtības līdzīgi citu ES dalībvalstu vai EEZ valstu noteiktie maksājumi (pirmās daļas 1.punkts)		0,00 atbilstoši nodokļu politikas koncepcijai, ienākums nav ar nodokli apliekams divreiz

Nr.p. k.	Nodokļa atvieglojums	Ierobežojumi	Ietekme uz kopbudžetu, milj. Ls
3.2.	Attaisnotie izdevumi par maksātāja un viņa ģimenes locekļu kvalifikācijas paaugstināšanu, specialitātes iegūšanu, izglītības iegūšanu, par medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem apdrošināšanas sabiedrībām (pirmās daļas 2.punkts)	līdz Ls 150 gadā (bez ierobežojuma izdevumi par zobārstniecību (ieskaitot protezēšanu) un plānveida operācijām)	-9,13
3.3.	Ziedojumi vai dāvinājumi LR reģistrētām biedrībām, nodibinājumiem un reliģiskajām organizācijām vai to iestādēm, kurām piešķirts sabiedriskā labuma organizācijas statuss arī tad, ja ziedojums tiek veikts attiecīgi ES dalībvalsts vai EEZ valsts nevalstiskajai organizācijai, ja tā atbilst likumā noteiktajām pazīmēm (pirmās daļas 3.punkts)	nepārsniedzot 20% no maksātāja gada apliekamā ienākuma	-0,14
3.4.	Zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu autoru izdevumi, kuri saistīti ar šo darbu radīšanu, izdošanu, izpildīšanu vai citādu izmantošanu un par kuriem autori saņem autoratlīdzību (pirmās daļas 4.punkts)	15%-40% apmērā	nav iespējams noteikt, bet samazina nodokļu administrācijas izmaksas
3.5.	Saskaņā ar likumu „Par privātajiem pensiju fondiem” izveidotajos privātajos pensiju fondos vai citās ES dalībvalstīs vai EEZ valstīs reģistrētajos privātajos pensiju fondos izdarītās iemaksas (pirmās daļas 5.punkts)	nepārsniedzot 10% no maksātāja gada apliekamā ienākuma	-1,64
3.6.	Apdrošināšanas prēmiju maksājumi, kas atbilstoši dzīvības apdrošināšanas līgumam izdarīti apdrošināšanas sabiedrībai, kura nodibināta un darbojas saskaņā ar Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu, vai citā ES dalībvalstī vai EEZ valstī reģistrētai apdrošināšanas sabiedrībai (pirmās daļas 6.punkts)	nepārsniedzot 10% no maksātāja gada apliekamā ienākuma	-0,59
4.	Neapliekamie ienākumi (likuma 9.pants)		-148,04
4.1.	Ienākumi no maksātāja lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma pakalpojumu sniegšanas (pirmās daļas 1.punkts)	līdz Ls 2 000 gadā	-1,45
4.2.	Apdrošināšanas atlīdzības, kuras izmaksājušas LR reģistrētas apdrošināšanas sabiedrības, kā arī citā ES dalībvalstī vai EEZ valstī reģistrētas apdrošināšanas sabiedrības (pirmās daļas 4.punkts)		-0,10
4.3.	Apdrošināšanas atlīdzības, kas izmaksātas, iestājoties apdrošināšanas gadījumam attiecībā uz apdrošinātās personas dzīvību un veselību nelaimes gadījuma vai slimības dēļ, saskaņā ar dzīvības apdrošināšanas līgumu (tai skaitā ar līdzekļu uzkrāšanu) neatkarīgi no tā, kas ir noslēdzis apdrošināšanas līgumu (pirmās daļas 4.1.punkts)		uzskaitīts kopā 4.2.punktā
4.4.	Izložu un azartspēļu laimesti, kuri nepārsniedz izdevumus, kas saistīti ar to iegūšanu		-0,00 (jo ienāk.=izdev.)

Nr.p. k.	Nodokļa atvieglojums	Ierobežojumi	Ietekme uz kopbudžetu, milj. Ls
	(pirmās daļas 5.punkts)		
4.5.	Ienākumi no Latvijas vai citas ES dalībvalsts vai EEZ valsts un pašvaldību parādzīmēm (pirmās daļas 6.punkts)		trūkst datu
4.6.	No budžeta izmaksājami pabalsti (paredzēti budžeta apropriācijā), atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu un atlīdzība par audžuģimenes pienākumu veikšanu, kā arī citi pabalsti, kas izmaksājami no MK noteiktajām biedrībām un nodibinājumiem (pirmās daļas 7.punkts)		-93,93
4.7.	Stipendijas, kas izmaksātas no budžeta, MK apstiprinātas biedrības vai nodibinājuma līdzekļiem vai no to starptautisku izglītības vai sadarbības programmu līdzekļiem, kurās līdzdalību ir apstiprinājis MK (pirmās daļas 8.punkts)		-3,13
4.8.	Mantojuma rezultātā gūtais ienākums (pirmās daļas 9.punkts)		-0,05
4.9.	Konkursos un sacensībās saņemtās mantiskās un naudas balvas (prēmijas), un publiskos starptautiskos konkursos un starptautiskās sacensībās gūtās balvas un prēmijas, kā arī Baltijas asamblejas balvu laureātiem izmaksātā naudas prēmija un MK balva (pirmās daļas 10.punkts)	līdz 100 Ls gadā vietējos; līdz 1000 Ls gadā starptautiskos	-0,09
4.10.	Summas, kas uz tiesas sprieduma pamata vai saskaņā ar notariālā akta veidā noslēgtu vienošanos par laulāto kopīgās mantas sadali saņemtas laulības šķiršanas sakarā (pirmās daļas 11. un 12.punkts)		trūkst datu
4.11.	Atlīdzība par kaitējumu darbaspēju zaudējuma gadījumā, kas saistīts ar sakropļojumu vai citādu veselības bojājumu, kā arī apgādnieka zaudējuma sakarā ¹¹ (pirmās daļas 13.punkts)		uzskaitīts kā „citi neapliekami ienākumi” (vai 4.6.ailē, ja izmaksā VSAA)
4.12.	Darbinieka vai viņa radnieku nāves gadījumā darba devēja piešķirtais bērņu pabalsts (pirmās daļas 14.punkts)	līdz 150 latiem	uzskaitīts kopā ar darba algu
4.13.	Palīdzība stihiskas nelaimes gadījumā vai citos ārkārtējos gadījumos, ja sniegta uz valsts vai pašvaldību pārvaldes institūciju lēmuma pamata (pirmās daļas 15.punkts)		uzskaitīts kā „citi neapliekami ienākumi”
4.14.	Kompensācijas izmaksas ¹² , izņemot kompensāciju par neizmantoto atvaļinājumu (pirmās daļas 16.punkts)		uzskaitīts kā „citi neapliekami ienākumi”

¹¹ Saskaņā ar 02.11.1995. likumu "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām"

¹² Kompensāciju izmaksas saskaņā ar 21.09.2010. MK noteikumu Nr.899 „Likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanas kārtība” 40-43.punktu ir amatpersonai, darbiniekam un profesionālā dienesta karavīram segtā mācību maksas daļa, izglītības iestāžu pedagoģisko darbinieku tālākizglītības atbalsta fonda izmaksātās mācību maksas kompensācijas, kā arī summas, ko darba devējs darbiniekam izmaksā sakarā ar darbiniekam piederoša personiskā transportlīdzekļa (kas atbilstoši darba līgumam tiek izmantots darba vajadzībām) nolietošanos un kas noteikta 0,03 latu apmērā par katru nobraukto kilometru, bet ne vairāk kā 40 latu mēnesī.

Nr.p. k.	Nodokļa atvieglojums	Ierobežojumi	Ietekme uz kopbudžetu, milj. Ls
4.15.	Komandējuma un darba brauciena izdevumu kompensācijas ¹³ (pirmās daļas 16. ¹ punkts)		0,00 jo tas nav ienākums
4.16.	Ar MK lēmumu noteiktā apgāde natūrā ¹⁴ , kā arī summas, kas izmaksātas šīs apgādes vietā (pirmās daļas 17.punkts)		uzskaitīts kopā ar darba algu
4.17.	Atlīdzība par asiņu nodošanu un cita veida donorpalīdzību (pirmās daļas 18.punkts)		trūkst datu
4.18.	Ienākumi no personīgā īpašuma atsavināšanas, izņemot no ienākumu pārdošanai izgatavotas vai iegādātas lietas pārdošanas un ienākumu no kapitāla pieauguma (pirmās daļas 19. ² punkts)		-26,73
4.19.	Palīdzība, kas sniegta, pamatojoties uz arodbiedrības institūcijas lēmumu, no arodbiedrības naudas līdzekļiem, kuri veidojas no arodbiedrības biedru naudas maksājumiem un ārvalstu arodbiedrību ziedojumiem (pirmās daļas 20.punkts)	gada neapliekamā minimuma apmērā (2011.gadā – līdz Ls 540)	uzskaitīts kā „citi ienākumi, kuri ir neapliekami ienākumi”
4.20.	Palīdzība naudā vai citās lietās, vai pakalpojuma veidā, kas, pamatojoties uz reliģiskās organizācijas vai tās iestādes institūcijas lēmumu, sniegta no reliģiskās organizācijas vai tās iestādes naudas līdzekļiem (pirmās daļas 25.punkts)	gada neapliekamā minimuma apmērā (2011.gadā – līdz Ls 540)	uzskaitīts kā „citi ienākumi, kuri ir neapliekami ienākumi”
4.21.	Preču un pakalpojumu loteriju laimesti (pirmās daļas 26.punkts)		0,00 jo loteriju organizētāji maksā īpašu nodevu 25% apmērā no laimestu fonda
4.22.	Palīdzība naudā vai citās lietās, vai pakalpojuma veidā, kas sniegta no sabiedriskā labuma organizācijas līdzekļiem, vai palīdzība, ko budžeta finansētas institūcijas, labdarības vai filantropiskas organizācijas sniegušas lietās, kurām piemērots atbrīvojums no muitas nodokļa (pirmās daļas 27.punkts)	gada neapliekamā minimuma apmērā (2011.gadā – līdz Ls 540)	uzskaitīts kā „citi ienākumi, kuri ir neapliekami ienākumi”
4.23.	Kompensācija par īres līguma izbeigšanu un dzīvojamo telpu atbrīvošanu denacionalizēta vai likumīgajam īpašniekam atdota nama īrniekam, kurš attiecīgajā namā dzīvojis līdz īpašuma tiesību atjaunošanai likumīgam īpašniekam (pirmās daļas 28.punkts)		uzskaitīts kā „citi neapliekamie ienākumi”
4.24.	Ienākums, kas gūts, sniedzot palīdzību vai		dati nav pieejami

¹³ Saskaņā ar 12.10.2010. MK noteikumiem Nr.969 "Kārtība, kādā atlīdzināmi ar komandējumiem saistītie izdevumi"

¹⁴ *Apgāde natūrā* saskaņā ar 21.09.2010. MK noteikumu Nr.899 „Likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanas noteikumi” 44.punktu ir darba devēju – kuģu īpašnieku nodrošinātā to zvejnieku un tirdzniecības kuģu komandu locekļu ēdināšana, kuri, pildot darba pienākumus, nepārtraukti atrodas uz kuģa vismaz 48 stundas. Kuģu komandu locekļu ēdināšana nav aizstājama ar kompensāciju naudā. Kuģa komandas viena locekļa ēdināšanas izdevumu norma diennaktī ir šāda:

- 1) 5 LVL, ja kuģis atrodas LR ostā;
- 2) 7 EUR, ja kuģis atrodas reisā vai ārvalstu ostā.

Nr.p. k.	Nodokļa atvieglojums	Ierobežojumi	Ietekme uz kopbudžetu, milj. Ls
	slepeni sadarbojoties ar operatīvās darbības subjektiem (pirmās daļas 29.punkts)		informācijas slepenības dēļ
4.25.	Uzturēšanas līdzekļi, kas saņemti no speciālās aizsardzības iestādes (pirmās daļas 31.punkts)		dati nav pieejami informācijas slepenības dēļ
4.26.	Darba devēja darbiniekam piešķirts apbalvojums (arī atzinības raksts, goda raksts, pateicības raksts, diploms, medaļa, piemiņas kauss), kam nav atlīdzības nozīmes rakstura, bet ir morāla novērtējuma raksturs (pirmās daļas 32.punkts)		nav iespējams noteikt
4.27.	Ienākums no nekustamā īpašuma atsavināšanas, kas maksātāja īpašumā (no dienas, kad attiecīgais nekustamais īpašums reģistrēts zemesgrāmatā) ir ilgāk par 60 mēnešiem un vismaz 12 mēnešus līdz atsavināšanas līguma noslēgšanas dienai ir personas deklarētā dzīvesvieta (kas nav deklarēta kā maksātāja papildu adrese) (pirmās daļas 33.punkts)		-11,70
4.28.	Ienākums no nekustamā īpašuma atsavināšanas, kas radies saistībā ar mantas sadali laulības šķiršanas gadījumā, ja vismaz 12 mēnešus līdz atsavināšanas līguma noslēgšanas dienai tas ir bijis abu laulāto deklarētā dzīvesvieta (kas nav deklarēta kā papildu adrese) (pirmās daļas 34.punkts)		uzskaitīts kopā ar 4.27.punktu
4.29.	Dāvanas no fiziskām personām, kā arī dāvanas, kas saņemtas no personām, kas nav radnieki, un jebkurā apmērā, ja to mērķis ir apmaksāt medicīnas un ārstniecības pakalpojumus (pirmās daļas 35.punkts)	līdz 1000 Ls, ja nav radnieki	nav iespējams noteikt
4.30.	Uz tiesas sprieduma pamata izmaksājamās kompensācijas, kas nav saistītas ar darba attiecībām vai to pārtraukšanu (pirmās daļas 36.punkts)		uzskaitīts kā „citi ar nod. apliekami ienākumi, no kuriem nodokli neietur izmaksas vietā”
4.31.	Pabalsts amatpersonas (darbinieka), karavīra ievainojuma, sakropļojuma vai citāda kaitējuma veselībai gadījumā, kā arī karavīram veselības traucējuma gadījumā, kas gūts pildot amata (dienesta, darba) pienākumus ¹⁵ (pirmās daļas 37.punkts)		uzskaitīts kopā ar darba algu
4.32.	Pabalsts amatpersonas (darbinieka) nāves gadījumā, ja viņš gājis bojā, pildot amata pienākumus un, ja to izpilde ir saistīta ar risku, vai miris gada laikā pēc nelaiemes gadījuma no tajā gūtajiem veselības traucējumiem ¹³ (pirmās daļas 38.punkts)		uzskaitīts kā „citi neapliekamie ienākumi”

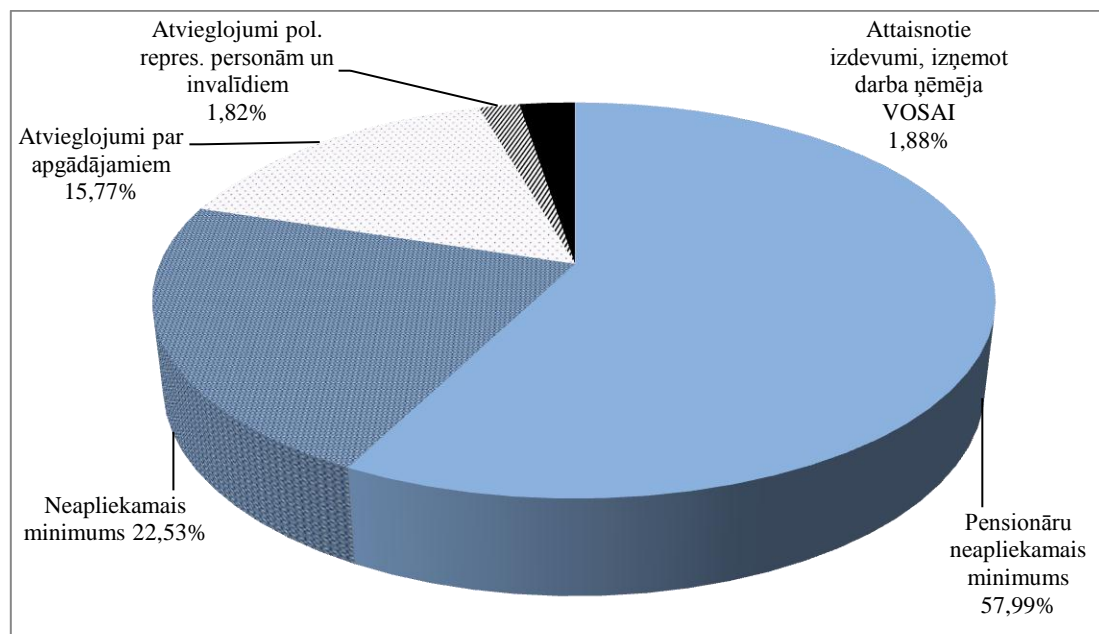
¹⁵ Saskaņā ar 01.12.2009. likumu "Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums"

Nr.p. k.	Nodokļa atvieglojums	Ierobežojumi	Ietekme uz kopbudžetu, milj. Ls
4.33.	Pabalsts karavīra nāves gadījumā, ja viņš gājis bojā, pildot dienesta pienākumus, vai miris gada laikā pēc nelaimes gadījuma no tajā gūtajiem veselības traucējumiem ¹³ (pirmās daļas 39.punkts)		uzskaitīts kā „citi neapliekamie ienākumi”
4.34.	Pabalsti par dienestu ārvalstīs ¹³ (pirmās daļas 40.punkts)		uzskaitīts kopā ar darba algu
4.35.	Labums no darba devējam piederoša vai darba devēja rīcībā esoša vieglā pasažieru automobiļa izmantošanas, ja par šo automobili labuma gūšanas mēnesī ir samaksāts uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodoklis (pirmās daļas 41.punkts)		trūkst datu
5.	Citas likuma normas, kas pēc būtības arī ir nodokļa atvieglojumi		
5.1.	Ienākumi jūrniekiem, kuri tiek nodarbināti uz starptautiskos pārvadājumos izmantojama kuģa (8.panta ceturtdā daļa)	mēneša apliekamais ienākums: virsniekiem-2,5; pārējiem – 1,5 min. mēnešalgas	+4,29
5.2.	Izdevumu normas no augoša meža un kokmateriālu pārdošanas ienākuma (11.panta trešās daļas 14. un 14. ¹ punkts)	attiecīgi 25% no meža atjaunoš. un 50% no ar kokmateriālu pārdošanu saistītiem izdevumiem	nav iespējams noteikt, bet samazina nodokļu administrācijas izmaksas
5.3.	Izdevumu normas metāllūžņu pārdošanas ienākumam (11.panta septītā daļa)	15% apmērā no izmaksājamās summas	
5.4.	Izdevumu normas ienākumam no sēņošanas, ogošanas vai savvaļas ārstniecības augu un ziedu vākšanas (17.panta desmitā ³ daļa)	60% apmērā no izmaksājamās summas	
	KOPEJĀ ATVIEGLOJUMU SUMMA (neskaitot neapliekamos ienākumus)		-453,40

Kā jau tika minēts, 4.tabulā veikti aprēķini par nodokļa atvieglojumu ietekmi uz valsts budžetu 2011.gadā, izmantojot VID sniegto informāciju par 2009.gadā iesniegtajiem paziņojumiem par fiziskām personām izmaksātajām summām un gada ienākuma deklarācijām, kas apkopotas uz 15.03.2011. Tāpēc šīs summas var mainīties tiklīdz būs pieejami jaunāki operatīvie dati.

5. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu izvērtējums

Kopējā IIN atvieglojumu ietekme uz valsts budžetu ir aptuveni -453,40 milj. lati (neskaitot ar nodokli neapliekamās ienākumus) jeb 63% no plānotajiem IIN ieņēmumiem un 12% no kopējiem plānotajiem nodokļu ieņēmumiem.

4.att. IIN atvieglojumu proporcionālā attiecība 2011.gadā

Kā redzams 4.attēlā, 2011.gadā no kopējiem nodokļa atvieglojumiem procentuāli vislielāko daļu sastādīs pensionāru neapliekamais minimums – 57,99%, neapliekamais minimums – 22,53% un atvieglojumi par apgādājamiem – 15,77%.

IIN atvieglojumus pēc to mērķa nosacīti var iedalīt 5 grupās:

- 1) *sociāla rakstura atvieglojumi*, kas paredzēti, lai samazinātu nodokļa slogu iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem un sociāli mazāk aizsargātiem iedzīvotājiem (pensionāriem un bērniem), kā arī atvieglojumi labdarības veicināšanai;
- 2) *atvieglojumi uzkrājumu veicināšanai* privātajos pensiju fondos un apdrošināšanas sabiedrībās;
- 3) *normas izdevumu uzskaites vienkāršošanai* fiziskām personām – autoriem, meža īpašniekiem, metāllūžņu pārdevējiem, sēņotājiem, ogotājiem un ārstniecisko augu vācējiem;
- 4) *atvieglojumi nozares attīstībai*, pēc būtības tādi ir tikai divi – jūrnikiem un lauksaimniekiem, tai skaitā lauku tūrisma pakalpojumu sniedzējiem;
- 5) *neapliekamie ienākumi*, kas izmaksāti no valsts vai pašvaldību budžeta līdzekļiem (pabalsti, kompensācijas, stipendijas u.tml.), izmaksātās atlīdzības, kuru aplikšana ar nodokli nebūtu ētiska (bēru pabalsti, atlīdzības par sakropļojumu darbā u.tml.), summas, kas pēc būtības nav uzskatāmi par ienākumiem (komandējuma izdevumu kompensācijas, izložu un azartspēļu laimesti, kas nepārsniedz izdevumus, kas saistīti ar to iegūšanu utml.), vai kas ir tādi ienākumi, kurus ar nodokli aplikēt ir gandrīz neiespējami (fizisko personu dāvanas u.tml.), kā arī ienākumi, kuru aplikšana ar nodokli ir nelietderīga (nodokļu administrēšanas izmaksas ir lielākas par sagaidāmajiem nodokļu ieņēmumiem).

Turpmāk nodokļu atvieglojumi analizēti, ņemot vērā šo nosacīto iedalījumu 5 grupās.

5.1. Sociāla rakstura atvieglojumi

Visbūtiskāko ietekmi uz IIN ieņēmumiem atstāj visi sociālā rakstura atvieglojumi.

Pie sociāla rakstura atvieglojumiem var attiecināt:

- 1) neapliekamo minimumu;
- 2) pensionāru neapliekamo minimumu;
- 3) atvieglojumus par apgādībā esošām personām;
- 4) atvieglojumus personām ar invaliditāti un politiski represētām personām;
- 5) attaisnotos izdevumus par izglītību un ārstniecību;
- 6) attaisnotos izdevumus par ziedojumiem vai dāvinājumiem.

5.1.1. Neapliekamais minimums

Visnozīmīgākais sociālā rakstura atvieglojums ir ar nodokli neapliekamais minimums.

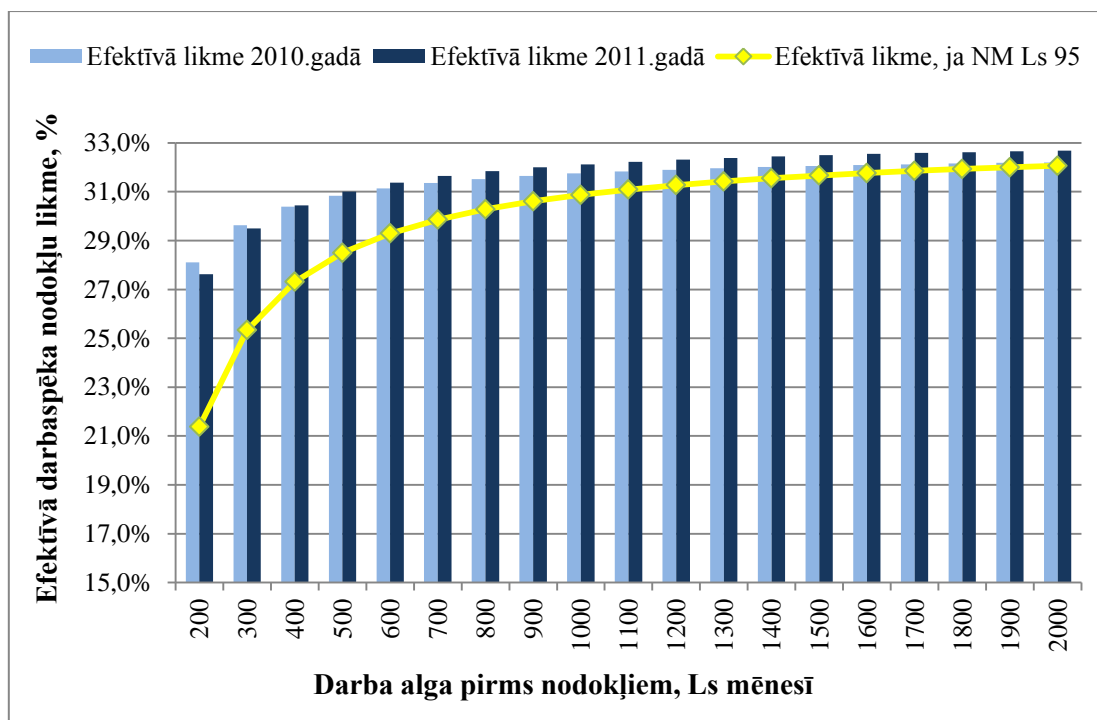
Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 12.panta pirmo daļu maksātāja gada apliekamajā ienākumā netiek ietverta summa vienas personas gada neapliekamā minimuma apmērā. Gada neapliekamais minimums ir visu gada mēnešu neapliekamo minimumu summa.

Pašreiz mēneša neapliekamā minimuma apmēru nosaka 30.11.2010. MK noteikumi Nr.1097 „Noteikumi par mēneša neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai”. No 2011.gada 1.janvāra maksātāja neapliekamais minimums saskaņā ar iepriekš minētajiem noteikumiem ir Ls 45 mēnesī. Neapliekamā minimuma izmaiņas kopš 1994.gada jau tika parādītas 3.tabulā.

Kā liecina VID sniegtā informācija, 2009.gadā aptuveni 815,54 tūkst. nodokļu maksātāju piemēroja ar nodokli neapliekamo minimumu kopsummā 563,74 milj. latu apmērā. Ja pieņem, ka šī atvieglojuma saņēmēju skaits saglabājas iepriekšējā līmenī, un, ņemot vērā ar nodokli neapliekamā minimuma izmaiņas, var aprēķināt, ka 2011.gadā šī nodokļa atvieglojuma ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni 101,47 milj. latu.

5.attēlā ir parādīta strādājošo personu bez apgādājamiem efektīvā darbaspēka nodokļu likme pie dažāda atalgojuma līmeņa 2010. un 2011.gadā, kā arī efektīvā darbaspēka nodokļu likme pie scenārija, ja neapliekamais minimums tiek paaugstināts uz Ls 95 mēnesī, bet pārējie rādītāji (darba ņēmēja VSAOI un IIN likme) paliek nemainīgi – 2011.gada līmenī.

5.attēlā var redzēt, ka 2011.gadā strādājošajiem (bez apgādājamiem) ar zemāku atalgojumu – ar bruto darba algu līdz Ls 300 mēnesī, nodokļa slogs jeb efektīvā darbaspēka nodokļu likme, salīdzinājumā ar 2010.gadu, ir samazinājusies, tātad viņu alga pēc nodokļu nomaksas ir lielāka. Savukārt strādājošajiem (bez apgādājamiem) ar lielāku atalgojumu – ar bruto darba algu virs Ls 400 mēnesī, efektīvā darbaspēka nodokļu likme ir pieaugusi, un viņu alga pēc nodokļu nomaksas ir mazāka.

5.att. Efektīvā darbaspēka nodokļu likme 2010.-2011.gadā

5.attēlā arī var redzēt, ka pašreizējai Latvijas nodokļu sistēmai ir ļoti neliela progresivitāte attiecībā pret strādājošo personu ienākumu līmeni. Par to liecina, efektīvās darbaspēka nodokļu likmes relatīvi nelielās izmaiņas strādājošajām personām atkarībā no viņu bruto darba algas lieluma. Piemēram, ja 2011.gadā efektīvā darbaspēka nodokļu likme pie bruto darba algas Ls 300 mēnesī ir par 1,9% lielāka nekā pie bruto algas Ls 200 mēnesī, tad, pieaugot atalgojuma lielumam, tā vairs būtiski nepalielinās (attiecīgi – par 0,9% pie bruto algas Ls 400 mēnesī, par 0,6% pie bruto algas Ls 500 mēnesī, par 0,4% pie bruto algas Ls 600 mēnesī, par 0,3% pie bruto algas Ls 700 mēnesī, un turpmāk atšķirība turpina samazināties līdz pie bruto darba algas Ls 1 600 un vairāk atšķirība ir 0).

Lai gan 2011.gadā, salīdzinot ar 2010.gadu, palielinot neapliekamo minimumu no Ls 35 uz Ls 45 mēnesī un samazinot IIN likmi no 26% uz 25%, ir panākts neliels netiešās progresivitātes pieaugums, tomēr neapliekamais minimums Latvijā joprojām ir daudz zemāks kā Lietuvā un Igaunijā, kurās tas jau ir aptuveni Ls 100 mēnesī (Lietuvā –Ls 95,88 mēnesī un Igaunijā –Ls 101,02 mēnesī).

Neapliekamā minimuma palielināšanai ir nopietns ekonomiskais pamatojums un tam būtu vairāki pozitīvie efekti:

- pieaugtu ražojošo uzņēmumu ārējā konkurētspēja. Latvijas darbaspēks kļūtu ne tikai konkurētspējīgāks Baltijas valstu darbaspēka tirgū, bet arī uzlabotos situācija konkurencē ar tādām valstīm kā Lielbritānija, Īrija un Vācija, uz kurām pārsvarā emigrē Latvijas darbaspēks. Tā piemēram, Lielbritānijā, ja darba alga nepārsniedz Ls 6 891,66 mēnesī, neapliekamais minimums ir Ls 446 mēnesī (GBP 6 475 gadā), Īrijā neapliekamais minimums ir Ls 107,17 mēnesī (EUR 1'830 gadā), turklāt papildus pirmos Ls 305 mēnesī (EUR 5 210 gadā) ar nodokli neapliek, bet Vācijā nepaliekamais minimums ir Ls 468,77 mēnesī (EUR 8 004 gadā). Arī darbaspēka nodokļu slogs Lielbritānijā un Īrijā, salīdzinot ar Latviju, ir zemāks. Ja Latvijā darbinieka bez apgādājamiem ar vidējo atalgojumu

efektīvā darbaspēka nodokļu likme 2010.gadā bija 30,6%, tad Lielbritānijā tā 2008.gadā bija 26,1%, bet Īrijā 24,6% (skat. 2.att.);

- palielinātos nodarbinātība un uzņēmums esošā budžeta ietvaros varētu noalgot papildus darbaspēku. Darbavietu skaits varētu pieaugt par 10-20%, atkarībā no tā, par cik tiks palielināts neapliekamais minimums, un, ņemot vērā darbaspēka pieprasījuma elastību;
- nedaudz pieaugtu zemāk atalgoto darbinieku darba samaksa, izmaiņas būtu vērstas sociālā taisnīguma virzienā, nedaudz palielinot IIN progresivitāti (pie neapliekamā minimuma izmaiņām no Ls 35 uz Ls 95 mēnesī, Kakvani progresivitātes indekss pieaugtu par 2,27% (A.Vanags));
- samazinātos nelegālo darba algu izplatība un varētu vairāk pastiprināt nodokļu kontroles pasākumus;
- lai gan īstermiņā valsts un pašvaldību budžeta izdevumi samazinātos, tomēr jau tuvākajos gados neapliekamā minimuma paaugstināšana varētu palielināt ekonomisko aktivitāti un nodokļu ieņēmumus valsts un pašvaldību budžetos. Pašvaldību ieņēmumi katru gadu tiek skatīti budžeta sagatavošanas procesā, pie tam sarunās ar Latvijas pašvaldību savienību tiek lemts par likumdošanas izmaiņām, tajā skaitā plānotajām likumdošanas izmaiņām IIN atvieglojumos un kopējo IIN prognozi, un tiek panākta vienošanās par IIN % sadalījumu starp valsti un pašvaldībām.

Neapliekamā minimuma paaugstināšana, to īstenojot pakāpeniski un samazinot spriedzi uz ikgadējā budžeta sagatavošanu, ir reāli sasniedzama.

Piedāvājam 2 variantus;

- 1) tuvākajā laikā neapliekamo minimumu palielināt līdz Baltijas valstu līmenim, sasniedzot Ls 95 mēnesī,
- 2) ilgtermiņā, lai uzlabotu darbaspēka konkurētspēju ar valstīm, uz kurām pārsvarā emigrē Latvijas darbaspēks, neapliekamo minimumu palielināt līdz minimālās algas līmenim (2011.gadā – 200 Ls/mēnesī).

Ja ar nodokli neapliekamo minimumu vidējā termiņā palielina līdz Ls 95 mēnesī (līdzīgi kā tas ir Lietuvā un Igaunijā), tas no valsts kopbudžeta varētu izmaksāt aptuveni 109,14 milj. latu, tai skaitā no valsts pamatbudžeta – 19,65 milj. latu un no pašvaldību budžetiem – 89,50 milj. latu.¹⁶ Ilgtermiņā neapliekamo minimumu paaugstinot līdz Ls 200 (2011.gada minimālās algas līmenis), tas no valsts kopbudžeta varētu izmaksāt aptuveni 338,34 milj. latu, tai skaitā no valsts pamatbudžeta – 60,90 milj. latu un no pašvaldību budžetiem – 277,43 milj. latu.

Kā jau minēts 2.nodaļā, arī Latvijas Stratēģiskās attīstības plāns 2010.-2013.gadam (apstiprināts ar MK 09.04.2010 rīkojumu Nr.203) paredz ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanai pārdalīt nodokļa slogu no tiešajiem, ar darbaspēku saistītajiem nodokļiem, uz netiešajiem, ar patēriņu saistītajiem nodokļiem un neapliekamais minimums ir viens no nodokļu sistēmas instrumentiem, ar kuriem šos mērķus var sasniegt.

Neapliekamā minimuma paaugstināšanai būtu pozitīvāks efekts nekā atvieglojumu par apgādājamiem paaugstināšanai, jo zemu atalgotie darbinieki nevar pilnībā izmantot visus atvieglojumus (skat. 5.1.3. apakšnodaļu), turklāt neapliekamā minimuma paaugstināšana sekmē tieši zemāk atalgoto darbinieku iesaistīšanu darba tirgū, kas īpaši svarīgi ir pašreizējos apstākļos, kad bezdarba līmenis ir ļoti augsts.

¹⁶ Pie sadalījuma starp valsts un pašvaldību budžetiem attiecīgi – 18% un 82%

5.1.2. Pensionāru neapliekamais minimums

Pensionāru neapliekamais minimums nodrošina to, ka pensionāru saņemtie ienākumi, kas nepārsniedz noteikto limitu, netiek aplikti ar nodokli.

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 12.panta piekto un sesto daļu personām, kurām piešķirta vecuma pensija, izdienas pensija, speciālā valsts pensija, apgādnieka zaudējuma pensija vai pensija atbilstoši ārvalsts normatīvajiem aktiem neapliekamais minimums ir Ls 1980 gadā. Minētais ierobežojums neattiecas uz pensionāriem, kuriem pensija piešķirta līdz 1996.gada 1.janvārim.

Līdz 1997.gadam pensionāru pensijas ar nodokli netika apliktas pilnā apmērā. No 1997.gada tika ieviests ierobežojums Ls 1 200 gadā jeb Ls 100 mēnesī (izņemot pensionārus, kuriem pensija piešķirtas līdz 01.01.1996.), 2006.gadā šis ierobežojums tika paaugstināts līdz Ls 1 320 gadā jeb Ls 110 mēnesī, bet no 2006.gada 1.oktobra paaugstināts vēl līdz Ls 1 980 gadā jeb Ls 165 mēnesī. Kopš 2006.gadā pēdējām veiktajām izmaiņām pensionāru neapliekamais minimums vairs nav mainīts un ir Ls 1 980 gadā jeb Ls 165 mēnesī. Jāatzīmē, ka kopš 2009.gada uz pensionāru neapliekamo minimumu var attiecināt ne tikai saņemto pensiju, bet arī citus pensionāra saņemtos ienākumus.

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2006.gadā izmaksātā vecuma pensija vidēji mēnesī bija Ls 95,95, 2007.gadā – Ls 110,79, 2008.gadā – Ls 140,79, 2009.gadā – Ls 163,40 un 2010.gadā – Ls 175,88 mēnesī.

Pašreiz pensionāru neapliekamā minimuma apmērs ir nedaudz zemāks par vidējo vecuma pensijas apmēru (2010.gadā – vidējā vecuma pensija Ls 175,88, bet pensionāru neapliekamais minimums Ls 165 mēnesī). Jāatzīmē, ka pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2009.gadā – 59,37% pensionāru no kopējā vecuma pensiju saņēmēju skaita saņēma vecuma pensiju no Ls 150 līdz Ls 200 mēnesī, 16,64% pensionāru – saņēma vecuma pensiju no Ls 200 līdz Ls 400 mēnesī un 1,40% pensionāru – saņēma vecumu pensiju virs Ls 400 mēnesī.

Kā liecina VID sniegtā informācija, 2009.gadā 571,62 tūkst. pensionāru piemēroja pensionāru neapliekamo minimumu kopsummā 1 043,54 milj. latu apmērā. Ja pieņem, šī nodokļa atvieglojuma apmērs un atvieglojuma saņēmēju skaits saglabājas iepriekšējā līmenī, var aprēķināt, ka 2011.gadā šī nodokļa atvieglojuma ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni -260,89 milj. latu.

5.1.3. Atvieglojumi par apgādībā esošām personām

Atvieglojumus par apgādībā esošām personām var uzskatīt par mērķtiecīgu nodokļa sloga samazināšanas un ienākumu palielināšanas instrumentu. Ja strādājošo ģimenes locekļu ienākumi ir jādala uz lielāku ģimenes locekļu skaitu, ienākums uz vienu cilvēku būtiski samazinās, palielinoties cilvēku skaitam. Tas nozīmē, ka mājsaimniecības ar vairākām apgādībā esošām personām atrodas mazāk izdevīgā situācijā nekā cita mājsaimniecība ar līdzīgu strādājošo ienākumu kopsummu, bet mazāku apgādājamo skaitu.¹⁷

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmo daļu nodokļu maksātājam paredzēti atvieglojumi par katras apgādībā esošas personas uzturēšanu, ja šai personai nav piešķirta pensija un tā nesaņem pensiju, izņemot apgādnieka zaudējuma pensiju.

¹⁷ *Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma*. Eiropas savienības struktūrfondu Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”, Rīga, 2007

Atvieglojumu par apgādībā esošām personām apmēru nosaka 30.11.2010. MK noteikumi Nr.1097 „Noteikumi par mēneša neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai”. Proti, no 2011.gada 1.janvāra maksātāja atvieglojumi par apgādībā esošām personām ir Ls 70 mēnesī. Atvieglojumu par apgādībā esošām personām izmaiņas kopš 1994.gada jau tika parādītas 3.tabulā.

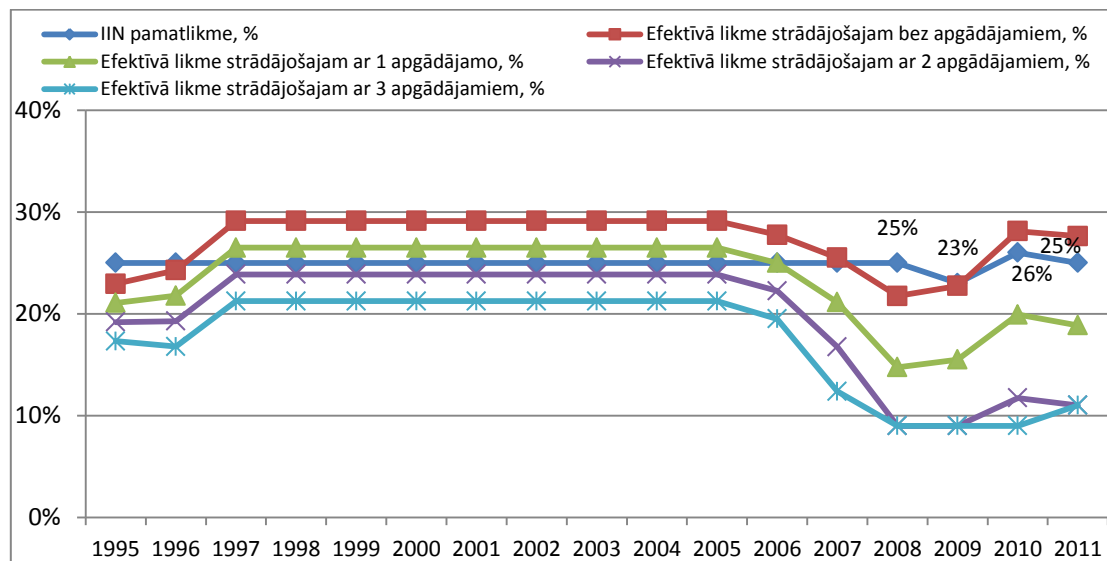
Kā liecina VID sniegtā informācija, 2009.gadā 289,28 tūkst. nodokļu maksātāju piemēroja atvieglojumus par apgādībā esošām personām kopsummā 255,86 milj. latu apmērā. Ja pieņem, ka nodokļa atvieglojuma par apgādībā esošām personām saņēmēju skaits saglabājas iepriekšējā līmenī, un, ņemot vērā atvieglojuma par apgādājamiem izmaiņas, var aprēķināt, ka 2011.gadā šī nodokļa atvieglojuma ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni -71,07 milj. latu.

Lai varētu analizēt kādu iespaidu uz strādājošiem ar un bez apgādājamiem atstāja kopējās darbaspēka nodokļu likumdošanas izmaiņas (proti, IIN likmju, neapliekamā minimuma un atvieglojumu par apgādājamiem, kā arī darba ņēmēja VSAOI likmju izmaiņas), aprēķināsim darbaspēka nodokļu efektīvo likmi (skat. 6.att.):

- 1) strādājošajam bez apgādājamiem ar bruto algu Ls 200 mēnesī;
- 2) strādājošajam ar 1 apgādājamo ar bruto algu Ls 200 mēnesī;
- 3) strādājošajam ar 2 apgādājamiem ar bruto algu Ls 200 mēnesī;
- 4) strādājošajam ar 3 apgādājamiem ar bruto algu Ls 200 mēnesī.

Kā var redzēt 6.attēlā, konkrētajā piemērā, kur strādājošā darba alga pirms nodokļu nomaksas ir Ls 200 mēnesī (2011.gadā noteiktās minimālās mēnešalgas līmenī), efektīvā darbaspēka nodokļu likme 1995.gadā un 1996.gadā bija zemāka par IIN 25% likmi. Tas tāpēc, ka 1995. un 1996.gadā darba ņēmēja VSAOI bija samērā zemas (1995.gadā – tikai 1%, bet no 1996.gada 1.jūlija – 5%).

Sākot no 2006.gada, kad pakāpeniski tika celts ar nodokli neapliekamais minimums un atvieglojumi par apgādājamiem, arī efektīvā darbaspēka nodokļu likme sāka samazināties (strādājošajam ar 1 apgādājamo efektīvā darbaspēka nodokļu likme 2006.gadā sakrita ar IIN likmi un turpmākos gados tā bija zemāka par IIN likmi; strādājošajam bez apgādājamiem efektīvā darbaspēka nodokļu likme 2007.gadā sakrita ar IIN likmi, 2008.gadā tā bija zemāka par IIN 25% likmi, bet kopš 2009.gada tā atkal ir augstāka par IIN likmi).

6.att. IIN pamatlikme un efektīvās darbaspēka nodokļu likmes

6.attēlā uzskatāmi var redzēt, ka 2011.gadā ieviestās nodokļu normatīvo aktu izmaiņas negatīvi ietekmēs strādājošo, kurš saņem minimālo mēnešalgu un kura apgādībā ir 3 un vairāk personas. Proti, šādam strādājošajam nodokļos nāksies maksāt pat vairāk kā 2010.gadā, kā rezultātā viņa 2011.gadā saņemtā darba alga pēc nodokļu nomaksas, salīdzinājumā ar 2010.gadu, samazināsies par Ls 4 mēnesī. Tomēr šādos gadījumos pastāv iespēja apgādībā esošās personas, kas parasti ir bērni, „sadalīt” jeb ierakstīt algas nodokļu grāmatiņā abiem vecākiem. Protams, nevar izslēgt arī gadījumus, kad ģimenē ar 3 un vairāk bērniem apgādnieks ir tikai viens.

Kā jau minēts 2.nodaļā, Labklājības ministrijas izstrādātajās Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.-2017.gadam (atbalstītas ar MK 18.02.2011. rīkojumu Nr.65 „Par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam”) viens no priekšlikumiem, lai palielinātu materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, ir – paaugstināt IIN atvieglājuma par apgādībā esošām nepilngadīgām personām apmēru atbilstoši likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punktam (izņemot c) un d) apakšpunktu), paredzot, ka šis atvieglojums sastāda vismaz 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu IIN īstenošanas politiku.

Ja paaugstina IIN atvieglājuma apmēru par apgādībā esošām personām līdz pat 50% apmērā no minimālās algas (2011.gadā minimālā darba alga ir Ls 200), **tad atvieglojumiem par apgādībā esošām personām būtu jābūt Ls 100, kas no valsts budžeta papildus izmaksātu aptuveni 30,46 milj. latu (pašvaldību budžetā - 24,98 milj. latu, valsts budžetā - 5,48 milj. latu).** Tomēr ilgtermiņā nodokļu atvieglojumu par apgādājamiem paaugstināšana varētu palielināt ekonomisko aktivitāti un nodokļu ieņēmumus valsts un pašvaldību budžetos.

Variants, ja tiek ieviesti diferencētie IIN atvieglājumi par apgādībā esošām personām, nav atbalstāms, jo tas ir praktiski neadministrējams vai arī tā administrēšanas izmaksas būtu nesamērīgi augstas. Tā piemēram, gadījumos, kad apgādājamās personas, kas parasti ir bērni, tiek „sadalītas” jeb ierakstītas algas nodokļu grāmatiņās abiem vecākiem, varētu rasties grūtības noteikt, kuram bērns tiek uzskaitīts kā pirmais, kuram kā otrais utt. Tāpat nav skaidrs, ko darīt gadījumos, ja gada laikā apgādājamā persona tiek pārrakstīta otra apgādnieka algas nodokļa grāmatiņā, šķirtu ģimeņu gadījumos u.tml.. Lai šādu nodokļa atvieglojumu administrētu, VID nāktos uzņemties gandrīz vai dzimtsarakstu biroja funkcijas, kas attiecīgi nesamērīgi palielinātu ar atvieglājuma piemērošanu saistītās administrēšanas izmaksas.

Jāatzīmē, ka, tā kā nodokļa atvieglojumi par apgādībā esošām nepilngadīgām personām pēc būtības ir valsts netiešais atbalsts ģimenēm ar bērniem, šie nodokļa atvieglojumi jāvērtē vienlaikus ar citiem no valsts budžeta izmaksājamo pabalstu par bērniem paaugstināšanas plānu.

5.1.4. Atvieglojumi personām ar invaliditāti un politiski represētām personām

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 4.punktu nodokļu maksātājiem – personām, kuras saskaņā ar likumiem ir atzītas par personām ar invaliditāti un politiski represētām personām – paredzēti papildus nodokļa atvieglojumi.

Šo atvieglojumu apmēru nosaka 08.04.1997. MK noteikumi Nr.138 "Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumiem invalīdiem, politiski represētajām personām un nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem".

5.tabulā redzams atvieglojumu personām ar invaliditāti un politiski represētajām personām apmēri kopš 1994.gada.

5.tabula

**IIN atvieglojumi personām ar invaliditāti un politiski represētajām personām
1994.-2011.gadā**

Gads	I un II grupas invalidiēm, Ls gadā	III grupas invalidiēm, Ls gadā	Politiski represētām personām, Ls gadā	
			ja piešķirta pensija	ja nav piešķirta pensija
No 01.01.1994.	300 (= ar neapliek. min.)	200 (= 2/3 no neapliekamā minimuma)		
No 01.05.1994.	270 (= ar neapliek. min.)	180 (= 2/3 no nepaliekamā minimuma)		
No 01.01.1997.	300	240	300	552
No 01.01.2006.	456	360	456	840
No 01.01.2007.	720	563	720	1 320
No 01.01.2008.	1 152	900	1 152	2 112
No 01.01.2009.	1 296	1 008	1 296	1 296

Kā liecina VID sniegtā informācija, 2009.gadā šo atvieglojumu izmantoja 32,20 tūkst. personas ar invaliditāti kopsummā 24,20 milj. latu apmērā, 9,68 tūkst. politiski represētās personas kopsummā 9,65 milj. latu apmērā un 48 nacionālās pretošanās kustības dalībnieki kopsummā 0,024 milj. latu apmērā. Ja pieņem, ka atvieglojuma personām ar invaliditāti un politiski represētām personām saņēmēju skaits un atvieglojuma apmērs saglabājas iepriekšējā līmenī, var aprēķināt, ka 2011.gadā šī nodokļa atvieglojuma ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni -8,47 milj. latu.

5.1.5. Attaisnotie izdevumi par izglītību un ārstniecību

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 2.punktu pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada aplikamo ienākumu apjoma tiek atskaitīti izdevumi par maksātāja un viņa ģimenes locekļu (gan tādu, kuru rezidences valsts ir LR, gan tādu, kuru rezidences valsts ir cita ES dalībvalsts vai EEZ valsts) kvalifikācijas paaugstināšanu, specialitātes iegūšanu, izglītības iegūšanu, par medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem apdrošināšanas sabiedrībām, kas izveidotas un darbojas saskaņā ar Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu.

Attaisnoto izdevumu par maksātāja un viņa ģimenes locekļu kvalifikācijas paaugstināšanu, specialitātes iegūšanu, izglītības iegūšanu, par medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem apdrošināšanas sabiedrībām apmēru šobrīd nosaka 31.07.2001. MK noteikumi Nr.336 „Noteikumi par attaisnotajiem izdevumiem par izglītību un ārstnieciskajiem pakalpojumiem”.

1994.gadā attaisnoto izdevumu apmērs bija Ls 90 gadā par izglītību un Ls 60 gadā par medicīnu (+ Ls 30 par katru ģimenes locekli). No 2001.gada attaisnoto izdevuma apmērs bija Ls 150 gadā kopā par izglītību un medicīnu katram ģimenes loceklim, 2009.gadā šī summa tika palielināta līdz Ls 300 gadā, bet no 2010.gada atkal samazināta līdz iepriekšējam līmenim – Ls 150 gadā. Šie ierobežojumi neattiecas uz izdevumiem par zobārstniecību (ieskaitot protezēšanu) un plānotajām operācijām, kurus var iekļaut attaisnotos izdevumos pilnā apmērā.

Jāatzīmē, ka kopš 2001.gada maksas medicīnas pakalpojumu izmantošanas īpatsvars un izglītības iegūšanas izmaksas, uz kurām attiecas MK noteiktie ierobežojumi, ir būtiski pieaugušas. Ievērojami pieauguši arī pacientu līdzmaksājumi valsts finansētajiem medicīnas pakalpojumiem. Tāpēc šī brīža attaisnoto izdevumu par izglītību un ārstniecību maksimālā summa Ls 150 gadā, kas ir palikusi 1994.gada līmenī (izņēmums bija vienīgi 2009.gads), patiesībā neatbilst reālajām izmaksām. Tomēr ņemot vērā saspringto valsts budžeta situāciju, pašreizējos apstākļos nav iespējams atrast iespējas kā palielināt attaisnoto izdevumu maksimāli atskaitāmo summu.

Lai kaut vai daļēji kompensētu arvien pieaugošās medicīnas un izglītības pakalpojumu izmaksas, tika radīta iespēja neizmanto attaisnoto izdevumu daļu pārnest uz nākamajiem pieciem taksācijas periodiem, kas, protams, sadārdzināja nodokļu administrēšanu.

Kā liecina VID sniegtā informācija, 2009.gadā aptuveni 192,38 tūkst. nodokļu maksātāju izmantoja iespēju iekļaut attaisnotajos izdevumos izdevumus par izglītību un ārstniecību ar ierobežojumu līdz Ls 300 gadā kopsummā 40,77 milj. latu apmērā, bet aptuveni 97,22 tūkst. nodokļa maksātāju iekļāva attaisnotajos izdevumos pilnā apmērā izdevumus par zobārstniecību (ieskaitot protezēšanu) un plānveida operācijām kopsummā 16,14 milj. latu apmērā. Ja pieņem, ka 2011.gadā šo nodokļa atvieglojumu saņēmēju skaits paliek nemainīgs un attaisnoto izdevumu ierobežojums tiek samazināts līdz Ls 150 gadā, var aprēķināt, ka 2011.gadā šo atvieglojumu ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni -9,13 milj. latu (aprēķinā nav ņemta vērā uz nākamajiem taksācijas periodiem attiecināmā summa, kas 2009.gadā sastādīja 56,55milj. latu).

Attaisnotie izdevumi, ar kuru palīdzību var samazināt ar IIN apliekamo bāzi, ir veids, kā valsts var kompensēt iedzīvotāju izdevumus par ārstniecību, izglītību un citiem ieguldījumiem, kā arī stimulēt vēlamo iedzīvotāju rīcību. Iedzīvotāju ieguldījuma veselības profilaksē un izglītībā rezultāts būtu darbaspēka kvalitātes uzturēšana ilgākā laika posmā, kas šobrīd ir ļoti svarīgi iedzīvotāju novecošanas problēmas kontekstā.

Kā liecina SEB bankas un E-Spy 2008.gadā veiktā aptauja Baltijas valstīs, tikai daļa iedzīvotāju izmanto šo valsts piedāvāto iespēju. Turklāt latvieši ir kūrāki valsts nodrošināto iespēju izmantotāji. Tikai 54% aptaujas dalībnieku no Latvijas atbildējuši pozitīvi un izmantojuši iespēju atgūt pārmaksāto ienākuma nodokli par mācībām, medicīnas pakalpojumiem vai ilgtermiņa uzkrājumiem, iesniedzot gada ienākumu deklarāciju VID. Kaimiņvalstīs nodokļu atmaksu izmanto aktīvāk – Igaunijā to kaut reizi ir izmantojuši 65%, savukārt Lietuvā 66% respondentu.¹⁸

Savukārt 2011.gada janvārī veiktā "Swedbank" Privātpersonu finanšu institūta veiktā aptauja (internetā aptaujājot 1000 respondentus vecumā no 18 līdz 74 gadiem) liecina, ka 44% ekonomiski aktīvo Latvijas iedzīvotāju šogad plāno VID iesniegt gada ienākumu deklarāciju, lai atgūtu no valsts pārmaksātos nodokļus¹⁹.

Jāatzīmē, ka VID rīkoto informatīvo kampaņu rezultātā, iedzīvotāju zināšanas par iespēju izmantot attaisnotos izdevumus ir palielinājušās.

Uzmanība būtu jāpievērš arī iespējamām administratīvajām barjerām, kuras traucē iedzīvotājiem izmantot attaisnotos izdevumus. Strādājošajiem iedzīvotājiem ir jāiegulda atšķirīgas pūles, lai varētu piemērot kādu no augstāk minētajiem IIN attais-

¹⁸ <http://www.seb.lv/lv/about/press-centre/press-releases/y2008/september/news25092008>

¹⁹ <http://www.delfi.lv/news/national/politics/aptauja-gandrizz-puse-iedzivotaju-plano-atgut-parmaksatos-nodoklus.d?id=36416813>

notiem izdevumiem. Ieguldāmās pūles – sauktas par administratīvām barjerām – ietilpst dokumentu sagatavošanas un iesniegšanas mehānismi un kopējais patērētais laiks, lai samazinātu ar IIN apliekamo ienākumu, ņemot vērā attaisnotos izdevumus. Viszemākās administratīvās barjeras ir tiem attaisnotajiem izdevumiem, kuri tiek iegūti brīdī, kad darba devējs no darbinieka bruto algas atskaita atbilstošos nodokļa maksājumus. Šajā gadījumā tiek ņemtas vērā darba ņēmēja VSAOI. Te var ietilpt arī darba devēja veiktie apdrošināšanas prēmiju maksājumi par dzīvības, veselības un negadījumu apdrošināšanu, privātos pensiju fondos izdarītās iemaksas, kā arī var tikt ņemti vērā (ja darbinieks iesniedz attiecīgo polisi) darbinieka apdrošināšanas prēmiju maksājumi par dzīvības apdrošināšanu. Citi attaisnotie izdevumi ir atskaitāmi no iedzīvotāja gada apliekamā ienākuma, iesniedzot gada ienākuma deklarāciju, tātad šeit administratīvās barjeras ir augstākas, jo personai ar atbilstošajiem dokumentiem, kas palielina viņa izdevumus, ir jānododas uz VID un jāiesniedz gada ienākuma deklarācija.²⁰

Attaisnoto izdevumu atmaksāšana veicina pilsoniskas sabiedrības veidošanos un brīvprātīgu IIN deklarāciju sastādīšanu un iesniegšanu VID, palielinot iespēju VID kontrolēt iedzīvotāju ienākumus. Turklāt attaisnoto izdevumu atskaitīšanas iespēja samazina ēnu ekonomikas īpatsvaru izglītības un ārstniecības iestādēs, jo iedzīvotāji ir ieinteresēti prasīt čekus un citus izdevumus apliecinošos dokumentus. Taču vienlaicīgi šī sistēma būtiski sadārdzina IIN administrēšanas izmaksas.

Kā liecina VID sniegtā informācija vienas deklarācijas pārbaudīšana valstij izmaksā vidēji Ls 6,43 (te gan jāatzīmē, ka VID pārbauda ne tikai nodokļa gada deklarācijas par attaisnotiem izdevumiem – forma D4, bet arī, piemēram, par saimnieciskās darbības veicējiem – forma D3 u.c.). Kopumā šie atvieglojumi 2009.gadā no valsts budžeta izmaksāja aptuveni **15 milj. latu**, no tā apmēram **9 milj. latu** veidoja summa, kas jāatmaksā nodokļu maksātājiem pēc attaisnoto dokumentu pārbaudes, un **6 milj. latu** veidoja visas ar gada ienākumu deklarāciju administrēšanu saistītās izmaksas.

Tomēr šo attaisnoto izdevumu atcelšana varētu izraisīt ievērojamu iedzīvotāju neapmierinātību. Turklāt palielinātos sociālā nevienlīdzība, kur lielāka ietekme būtu tieši uz ģimenēm, kurās ir vairāk bērnu, kā arī samazinātos pakalpojuma pieejamība ģimenēm ar maziem ienākumiem un vientuļiem cilvēkiem, kas vēl straujāk varētu pasliktināt sabiedrības veselības stāvokli.

Ar attaisnoto izdevumu administrēšanu saistītās izmaksas varētu samazināt, atļaujot kā attaisnotos izdevumus atskaitīt tikai tādus maksājumus, par kuriem pakalpojumu sniedzēji nodrošina informācijas sniegšanu VID elektroniski (par izglītības pakalpojumiem informācijas sniegšanu elektroniski pilnībā tiek nodrošināta, piemēram, Igaunijā).

Tādā gadījumā:

- 1) būtu nosakāms, noteikts pārejas periods 2-3 gadu garumā, lai pakalpojumu sniedzēji varētu tam sagatavoties;
- 2) būtu izvērtējams jautājums par datu saturu un apjomu. Ārstniecības pakalpojumi, atšķirībā no iemaksām pensiju fondos vai apdrošināšanas prēmijām, ir ievērojami daudzveidīgāki. Iespējams, ka jautājums ir izvērtējams arī no personas datu aizsardzības viedokļa, jo, piemēram, ne visi pacienti varētu gribēt, ka tiek izplatīta informācija par viņu vizītēm pie konkrētas specializācijas ārstiem vai pat konkrētām manipulācijām;
- 3) VID būs jāveic Informācijas tehnoloģijas sistēmas uzlabojumi, kas varētu būt saistīts ar papildu līdzekļu nepieciešamību.

²⁰ *Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma*. Eiropas savienības struktūrfondu Nacionālās programmas „Darba tīrgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”, Rīga, 2007

Pastāv arī risks, ka tajās izglītības un ārstniecības iestādēs, kuras nevarēs nodrošināt informācijas sniegšanu VID elektroniski, var samazināties studentu un pacientu skaits. Līdz ar to šajās iestādēs var paaugstināties maksa par sniegtajiem pakalpojumiem. Savukārt izglītības un medicīnas iestādēm, kuras nodrošinās informācijas sniegšanu VID elektroniski, varētu palielināties administratīvais slogs.

5.1.6. Attaisnotie izdevumi par ziedojumiem vai dāvinājumiem

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 3.punktu pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada aplikamo ienākumu apjoma tiek atskaitītas summas, kas ziedojuma vai dāvinājuma veidā nodotas budžeta iestādei vai Latvijā reģistrētai biedrībai, nodibinājumam, reliģiskai organizācijai vai to iestādei, kurai piešķirts sabiedriskā labuma organizācijas statuss, vai citā ES dalībvalstī vai EEZ valstī, ar kuru Latvija ir noslēgusi konvenciju par nodokļu dubultās uzlikšanas un nodokļu nemaksāšanas novēršanu, ja šī konvencija ir stājusies spēkā, reģistrētai nevalstiskai organizācijai, kura darbojas Latvijas sabiedriskā labuma organizācijas nosacījumiem pielīdzināmā statusā saskaņā ar attiecīgās ES dalībvalsts vai EEZ valsts normatīvajiem aktiem.

No 1995.gada ir noteikts ierobežojums, ka šo ziedojumu un dāvinājumu summa nedrīkst pārsniegt 20% no maksātāja gada aplikamā ienākuma.

Kā liecina VID sniegtā informācija, 2009.gadā 1 831 nodokļu maksātāji uzrādīja gada ienākuma nodokļa deklarācijā ziedojumus un dāvinājumus biedrībām, nodibinājumiem un reliģiskām organizācijām kopsummā 473,81 tūkst. latu apmērā. Ja pieņem, ka šī nodokļa atvieglojuma saņēmēju skaits un atvieglojuma apmērs saglabājas iepriekšējā līmenī, var aprēķināt, ka 2011.gadā šī nodokļa atvieglojuma ietekmi uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni -0,14 mil. latu.

5.2. Atvieglojumi uzkrājumu veicināšanai privātajos pensiju fondos un apdrošināšanas sabiedrībās

Otrā nodokļu atvieglojumu grupa ir atvieglojumi uzkrājumu veicināšanai privātajos pensiju fondos un apdrošināšanas sabiedrībās.

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 5.punktu pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada aplikamo ienākumu apjoma tiek atskaitīti saskaņā ar likumu "Par privātajiem pensiju fondiem" izveidotajos privātajos pensiju fondos vai citās ES dalībvalstīs vai EEZ valstīs reģistrētajos privātajos pensiju fondos izdarītās iemaksas, kas nepārsniedz 10% no personas gada aplikamā ienākuma. Savukārt saskaņā ar likuma 10.panta pirmās daļas 6.punktu – apdrošināšanas prēmiju maksājumi, kas atbilstoši dzīvības apdrošināšanas līgumam (ar līdzekļu uzkrāšanu) izdarīti apdrošināšanas sabiedrībai, kura nodibināta un darbojas saskaņā ar Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu, vai citā ES dalībvalstī vai EEZ valstī reģistrētai apdrošināšanas sabiedrībai, ievērojot likuma 8.panta piektās daļas 1. un 3.punkta nosacījumus, un kas nepārsniedz 10% no personas gada aplikamā ienākuma.

Norma, kas paredz iespēju iekļaut attaisnotos izdevumos iemaksas privātos pensiju fondos, ir spēkā jau no 1997.gada, savukārt tikai no 2002.gada ir paredzēta iespēja iekļaut attaisnotos izdevumos arī apdrošināšanas prēmiju maksājumus, kas atbilstoši dzīvības apdrošināšanas līgumam izdarīti apdrošināšanas sabiedrībai.

Līdz 2000.gadam attaisnotajos izdevumos varēja iekļaut iemaksas privātajos pensiju fondos bez jebkāda ierobežojuma, sākot no 2000.gada – 10% apmērā no maksātāja gada apliekamā ienākuma, 2002.gadā attaisnotos izdevumos atļauts iekļaut arī apdrošināšanas prēmiju maksājumus – 10% apmērā no maksātāja gada apliekamā ienākuma. No 12.06.07. šie ierobežojumi tika palielināti un attaisnotos izdevumos varēja iekļaut iemaksas privātos pensiju fondos un apdrošināšanas prēmiju maksājumus, nepārsniedzot 20% no maksātāja gada apliekamā ienākuma. Savukārt no 2010.gada ierobežojumi tika atjaunoti iepriekšējā līmenī un pašreiz attaisnotos izdevumos var iekļaut iemaksas privātos pensiju fondos un apdrošināšanas prēmiju maksājumus, nepārsniedzot 10% no maksātāja gada apliekamā ienākuma.

Līdzekļu uzkrāšana privātajos pensiju fondos un apdrošināšanas sabiedrībās tālākā nākotnē samazina valsts un pašvaldību sociālā budžeta izdevumus, kas nepieciešami, lai atbalstītu trūcīgos un darba nespējīgos iedzīvotājus.

Kā liecina VID sniegtā informācija, ievērojams skaits, proti, 51,58 tūkst. nodokļa maksātāju 2009.gadā izmantoja iespēju iekļaut attaisnotajos izdevumos iemaksas privātajos pensiju fondos un apdrošināšanas prēmiju maksājumus. Kopumā 2009.gadā gada ienākumu deklarācijās uzrādīts, ka aptuveni 26,94 milj. latu veido iemaksas privātos pensiju fondos un 4,38 milj. latu apdrošināšanas prēmiju maksājumi (ar līdzekļu uzkrāšanu). Ja pieņem, ka šo atvieglojumu saņēmēju skaits saglabājas iepriekšējā līmenī un, ņemot vērā atvieglojumu ierobežojuma izmaiņas (no 20% uz 10% no maksātāja gada apliekamā ienākuma), var aprēķināt, ka 2011.gadā šo atvieglojumu ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni -2,22 milj. latu (-1,64 – atvieglojuma par iemaksām privātajos pensiju fondos ietekme un -0,59 milj. latu – atvieglojuma par apdrošināšanas prēmiju maksājumiem ietekme).

5.3. Normas izdevumu uzskaites vienkāršošanai

Trešā nodokļu atvieglojumu grupa ir normas izdevumu uzskaites vienkāršošanai:

- 1) zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu autoriem;
- 2) augoša meža un kokmateriālu pārdevējiem;
- 3) metāllūžņu pārdevējiem;
- 4) sēņotājiem, ogotājiem vai savvaļas ārstniecības augu un ziedu vācējiem.

5.3.1. Zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu autoriem

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 10.panta pirmās daļas 4.punktu pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada apliekamo ienākumu apjoma tiek atskaitīti zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu autoru izdevumi, kuri saistīti ar šo darbu radīšanu, izdošanu, izpildīšanu vai citādu izmantošanu un par kuriem autori saņem autoratlīdzību (honorāru).

Norma izdevumu uzskaites vienkāršošanai zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu autoriem ir spēkā jau no 1994.gada, un tās pašreiz ir noteiktas 21.09.2010. MK noteikumu Nr.899 „Likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanas noteikumi” 57.punktā. Proti šajā punktā noteikts, ka nodokļa maksātājam ir tiesības no autoratlīdzības (honorāra) summas atskaitīt zinātnes, literatūras un mākslas darbu, atklājumu, izgudrojumu un

rūpniecisko paraugu autoru izdevumus, kuri saistīti ar šo darbu radīšanu, izdošanu, izpildīšanu vai citādu izmantošanu, šādā apmērā:

- 40 % apmērā no autoratlīdzības (honorāra) summas:
 - par mūzikas darbu (operas, baleti, operetes, mūzika citiem skatuves darbiem, kamerdarbi, simfoniskie, vokāli simfoniskie un kora darbi, darbi pūtēju orķestrim) radīšanu un publicēšanu;
 - par skulptūru, monumentāli dekoratīvās glezniecības, dekoratīvi lietīšķās un noformētājas mākslas, stājglezniecības, teātra dekorāciju mākslas un dažādas tehnikas grafikas darbu radīšanu;
- 30 % apmērā no autoratlīdzības (honorāra) summas:
 - par māksliniecisku grafiku un fotodarbu radīšanu iespiešanai un izstādēm, kā arī datorgrafiku un videodarbu radīšanu;
 - par atklājumu, izgudrojumu un rūpniecības paraugu radīšanu (no honorāra par to izmantošanu pirmajos divos gados);
- 25 % apmērā no autoratlīdzības (honorāra) summas – par citiem mūzikas darbiem;
- 20 % apmērā no autoratlīdzības (honorāra) summas:
 - par arhitektūras projektu radīšanu;
 - par dizaina projektu radīšanu;
- 15 % apmērā no autoratlīdzības (honorāra) summas par citu šajā punktā neminētu darbu radīšanu.

5.3.2. Augoša meža un kokmateriālu pārdošanas ienākumam

Izdevumu normas no augoša meža un kokmateriālu pārdošanas ienākuma ir spēkā no 2001.gada. Proti, likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 11.panta trešās daļas 14.un 14.¹ punkts paredz, ka, aprēķinot fiziskās personas ienākumu no saimnieciskās darbības, izdevumos, ja tie saistīti ar maksātāja saimniecisko darbību tiek ieskaitīti:

- meža atjaunošanas izmaksas 25% apmērā, ja ir noslēgta vienošanās attiecīgi ar meža īpašnieku vai tiesisko valdītāju par meža atjaunošanu, un meža atjaunošanas izmaksas netiks iekļautas saimnieciskās darbības izdevumos;
- ar kokmateriālu sagatavošanu un atsavināšanu saistītās izmaksas 50% apmērā no kokmateriālu atsavināšanas ieņēmumiem, ja šīs izmaksas netiks dokumentāri pamatotas.

5.3.3. Metāllūžņu pārdošanas ienākumam

Ar metāllūžņu sagatavošanu un pārdošanu saistīto izdevumu normas ir spēkā no 1997.gada. Proti, saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 11.panta septīto daļu, ieturot nodokli no metāllūžņu pārdošanas ienākumiem, pirms nodokļa aprēķināšanas no izmaksājamās summas atskaitāmi ar metāllūžņu sagatavošanu un pārdošanu saistītie izdevumi, piemērojot normu 15% apmērā no izmaksājamās summas.

5.3.4. Sēnošanas, ogošanas vai savvaļas ārstniecības augu un ziedu vākšanai

Izdevumu normas sēnošanas, ogošanas vai savvaļas ārstniecības augu un ziedu vākšanai ir spēkā no 01.08.2009. Proti, likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 17.panta desmitā³ daļa paredz, ka, ieturot nodokli no sēnošanas, ogošanas vai savvaļas ārstniecības augu ienākuma, pirms nodokļa aprēķināšanas no izmaksājamās summas atskaita izdevumus, piemērojot normu 60% apmērā no izmaksājamās summas.

Nav iespējams precīzi pateikt vai šie atvieglojumi samazina vai palielina valsts budžeta ieņēmumus, jo gan autori, gan fiziskās personas – saimnieciskās darbības veicēji – meža īpašnieki, metāllūžņu pārdevēji, sēnotāji, ogotāji un ārstniecisko augu vācēji – ienākumu no saimnieciskās darbības, kuru apliek ar nodokli, aprēķina kā ieņēmumu un ar to gūšanu saistīto izdevumu starpību. Proti, minētās fiziskās personas varētu atskaitīt ar ienākumu gūšanu saistītos izdevumus šā vai tā, tikai tad šīm personām būtu jākrāj un jāuzskaita visi čeki, kvītis un citi izdevumus apliecinošie dokumenti, bet VID būtu šie dokumenti jāpārbauda. Tas nozīmē, ka tas savukārt sadārdzinātu nodokļu administrēšanas izdevumus.

5.4. Atvieglojumi nozares attīstībai

Ceturtnā nodokļu atvieglojumu grupa ir atvieglojumi nozares attīstībai – jūrniekiem un lauksaimniekiem, tai skaitā lauku tūrisma pakalpojumu sniedzējiem.

5.4.1. Lauksaimnieciskai ražošanai un lauku tūrisma pakalpojumiem

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 1.punktu gada apliekamajā ienākumā netiek ietverti un ar nodokli netiek aplikti ienākumi no maksātāja lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma pakalpojumu sniegšanas, ja tie nepārsniedz Ls 2000 gadā.

Ienākums no lauksaimnieciskās ražošanas netiek aplikts ar IIN jau no 1994.gada (bez ierobežojumiem). No 04.07.1995. neapliekamajai ienākuma summai tika noteikts ierobežojums līdz Ls 3 000 gadā. No 2006.gada arī ienākums no lauku tūrisma pakalpojumiem netiek aplikts ar nodokli iepriekš minētajā apmērā. 2009.gadā iepriekš minētais ierobežojums tika palielināts līdz Ls 4 000 gadā, 2010.gadā atkal samazināts – līdz Ls 2 000 gadā.

Likumā arī paskaidros, ka *lauksaimnieciskā ražošana ir augkopības (arī koku stādu audzēšana, sēņu audzēšana, savvaļas ogu audzēšana), lopkopības (arī truškopība, putnkopība, biškopība un zvērkopība), iekšējo ūdeņu zivsaimniecības (zivju audzēšana privātajās ūdenstilpēs vai fiziskajai personai lietošanā nodotajās ūdenstilpēs) un dārzkopības (arī puķkopība, siltumnīcu saimniecība) produkcijas ražošana. Savukārt lauku tūrisma pakalpojumi ir lauku teritorijās vai lauku apdzīvotās vietās sniegtie viesu izmitināšanas pakalpojumi speciāli ierīkotās viesu izmitināšanas mītnēs vai citās pielāgotās telpās, kurās gultas vietu pamatskaits nepārsniedz 12 un gultas vietu papildu skaits nav lielāks par 6, kā arī ar tiem saistītie papildu pakalpojumi, kas balstās uz vietējiem kultūras un dabas resursiem.*

Kā liecina VID sniegtā informācija, 2009.gadā 14,94 tūkst. nodokļa maksātāju izmantoja iespēju neaplikt ar IIN ienākumu no lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma pakalpojumu sniegšanas, nepārsniedzot Ls 4 000 gadā, kopsummā 11,63 milj. latu apmērā. Ja pieņem, ka šī nodokļa atvieglojuma saņēmēju skaits

saglabājas iepriekšējā līmenī, bet ierobežojums tiek samazināts uz Ls 2 000 gadā, var aprēķināt, ka 2011.gadā šī nodokļa atvieglojuma ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem būs aptuveni -1,45 milj. latiem.

5.4.2. Jūrniekiem, kuri tiek nodarbināti uz starptautiskos pārvadājumos izmantojamiem kuģiem

No 2002.gada likums „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” ir papildināts ar 8.panta ceturto daļu, kas paredz, ka jūrnieku, kuri tiek nodarbināti uz starptautiskos pārvadājumos izmantojama kuģa, mēneša apliekamais ienākums ir 2,5 un 1,5 minimālo mēnešalgu apmērā (līdz 01.01.09. 2 mēnešalgu apmērā).

Šī likuma norma ieviesta, lai veicinātu kuģošanas nozares attīstību Latvijā, kā arī vadoties no ES vadlīnijām, kas iesaka jūrnieku gūtajiem ienākumiem piemērot specifisku nodokļu režīmu. Uz Latvijas kuģiem nav iespējams nodrošināt pietiekamu darba vietu skaitu Latvijas jūrniekiem, kuru skaits vēsturiski ir liels un kuri vienmēr ir bijuši nodarbināti arī uz ārvalstīs reģistrētiem kuģiem. Darba specifikas un profesijas prestiža krituma dēļ vērojama tendence, ka samazinās jūrniecībā nodarbināto skaits (Latvijā 2007. un 2008.gada laikā sertificēto jūrnieku skaits bija samazinājies par 20,5%), kam sekas varēja būt tradicionālās nozares sabrukums.

Ņemot vērā problēmas jūrniecības sektorā, kā arī starptautisko nodokļu konkurenci, lai risinātu jūrniecības problēmas (vairākās ES dalībvalstīs tiek noteikts atvieglots režīms jūrniekiem, piemēram, Lietuvā, sākot ar 2008.gada 1.janvāri, jūrnieku ienākumi, kas gūti uz kuģa tam atrodoties reisā, netiek aplikti ar ienākuma nodokli), no 2009.gada likums paredz attiecināt speciālo algas nodokļa režīmu uz visiem jūrniekiem neatkarīgi no tā, zem kādas valsts karoga reģistrēts kuģis. Vienlaikus, ņemot faktiskā algas līmeņa atšķirību, ieviesta kuģu virsnieku un pārējā personālsastāva algas nodokļa bāzes diferenciacija.²¹

Laikā kad tika iesniegti 04.11.2008. grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, kuri stājās spēkā no 2009.gada 1.janvāra, bija paredzēts, ka šo nodokļa režīmu izmantos 7 055 virsnieki un 9 945 pārējais jūrniecības personāls, kas kopumā 2009.gadā palielinās valsts budžeta ieņēmumus par 2,44 milj. latu.

Pašreiz nav pieejami dati par to, cik jūrnieki ir izmantojuši šo likuma normu, tāpēc nav iespējams precīzi noteikt šī atvieglojuma ietekmi uz valsts budžetu.

Pēc Latvijas Jūrnieku reģistra sertificēšanas datu bāzes datiem uz 01.01.2011. Latvijā bija 5 691 sertificēti kapteiņi un virsnieki, un 6 616 ierindas jūrnieki, kopā 12 307 jūrnieki tirdzniecības flotē + aptuveni 1000 sertificētu zvejnieku un ostas flotes jūrnieku. Ja pieņem, ka visi šie jūrnieki Latvijā veic IIN maksājumus attiecīgi – virsnieki no Ls 500 (minimālā alga Ls 200 x 2,5) mēnesī un pārējais personāls no Ls 300 (minimālā alga Ls 200 x 1,5), var aprēķināt, ka 2011.gadā valsts budžeta ieņēmumi varētu palielināties par aptuveni 4,29 milj. latu.

²¹ FMAnot_071008_IINGroz; Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” anotācija (Saeimas mājas lapa)

5.5. Neapliekamie ienākumi

Piektā un pēdējā grupa ir ar nodokli **neapliekamie ienākumi**, kas izmaksāti no valsts vai pašvaldību budžeta līdzekļiem (pabalsti, kompensācijas, stipendijas u.tml.), izmaksātās atlīdzības, kuru aplikšana ar nodokli nebūtu ētiska (bēru pabalsti, atlīdzības par sakropļojumu darbā u.tml.), summas, kas pēc būtības nav uzskatāmas par ienākumiem (komandējuma izdevumu kompensācijas, izložu un azartspēļu laimesti, kas nepārsniedz izdevumus, kas saistīti ar to iegūšanu u.tml.), vai kas ir tādi ienākumi, kurus ar nodokli aplikēt ir gandrīz neiespējami (fizisko personu dāvanas u.tml.), kā arī ienākumus, kuru aplikšana ar nodokli ir nelietderīga (nodokļu administrēšanas izmaksas ir lielākas par sagaidāmajiem nodokļa ieņēmumiem).

Pie neapliekamajiem ienākumiem attiecināmi visi ienākuma veidi, kas uzskaitīt likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 4-41.punktā un 4.tabulas 4.2.-4.34.ailē.

Kā redzams 4.tabulā, katra neapliekamā ienākuma ietekmi uz valsts budžetu novērtēt ir ļoti grūti, jo VID iesniegtajos paziņojumos par fiziskām personām izmaksātajām summām un gada ienākumu deklarācijās neapliekamo ienākumu summas tik sīki netiek atšifrētas. Darba devējs uz darba attiecību pamata izmaksātās summas pārsvarā uzrāda kopā ar darbiniekam izmaksāto darba algu, tādējādi šīs summas sīkāk atšifrēt nav iespējams. Savukārt, ja ienākumu izmaksā fiziska persona, kura nav saimnieciskās darbības veicēja, tādai personai nav pienākums sniegt VID ziņas par citai fiziskai personai izmaksātajām summām.

Kopumā, ņemot vērā VID sniegto informāciju par kopējo neapliekamo ienākumu summu, var aprēķināt, ka 2011.gadā šo ienākumu neaplikšana ar nodokli ietekmēs valsts budžeta ieņēmumus par aptuveni -148,04 milj. latu.

Secinājumi un priekšlikumi

1. IIN atvieglojumi ir instruments ekonomikas konkurētspējas nodrošināšanai, tirgus nepilnību labošanai un sociālo mērķu sasniegšanai. Bieži vien šie atvieglojumi var būtiski samazināt budžeta ieņēmumus, jo īpaši – rodoties arvien jaunām atvieglojumu iniciatīvām. Atsevišķās situācijās piemērotie stimuli nedarbojas kā efektīvs instruments ekonomisko un sociālo mērķu sasniegšanai..
2. Latvijā šobrīd ir daudzskaitlīgi nodokļu atvieglojumi: neapliekamais minimums strādājošiem, pensionāru neapliekamais minimums, atvieglojumi par apgādībā esošām personām, kā arī atvieglojumi personām ar invaliditāti un politiski represētām personām, 6 veidu attaisnotie izdevumi un 35 dažādi neapliekamie ienākumi.
3. Ir nepieciešams regulāri uzraudzīt atvieglojumu apmēru un ietekmi uz budžeta ieņēmumiem. Varētu izskatīt iespēju aktualizēt IIN atvieglojumu apmēru, ņemot vērā minimālās algas izmaiņas, valsts budžeta iespējas, kā arī nodokļu plaisas un progresivitātes apsvērumus un citus sociālos aspektus.
4. Piešķirot jaunus nodokļu atvieglojumus (izņēmums ir neapliekamais minimums un atvieglojumi par apgādībā esošām personām, kas katru gadu jau regulāri tiek pārskatīti) vai pārskatot esošos, tie būtu jānosaka terminētam laika periodam, tādējādi paredzot automātisku atvieglojuma pārskatīšanu, precizējot atvieglojumus atbilstoši situācijai un ierobežojot nelietderīgus izdevumus. Terminēts atbalsts sniedz arī skaidrību atbalsta saņēmējam vidējā termiņā. Nosakot terminētu atvieglojumu, var paredzēt arī tā izvērtēšanas kārtību vai atskaites punktus.
5. IIN atvieglojumu ietekme uz 2011.gada budžetu būs vairāk nekā 453,40 milj. latu apmērā (neskaitot ar nodokli neapliekamos ienākumus) jeb 63% apmērā no plānotajiem IIN ieņēmumiem – 720 milj.latu. Šeit jāatzīmē, ka lielāko nodokļa atvieglojumu daļu sastāda sociāla rakstura atvieglojumi, no tiem pensionāru neapliekamais minimums – 57,99%, neapliekamais minimums – 22,53% un atvieglojumi par apgādājamiem – 15,77%.
6. Lai gan nodokļa atvieglojumi būtiski samazina valsts budžeta ieņēmumus, tomēr vienlaicīgi šie atvieglojumi paredzēti, lai palielinātu Latvijas darbaspēka konkurētspēju starptautiskajā tirgū, palielinātu nodarbinātību, veicinātu sociālo taisnīgumu, kā arī ierobežo ēnu ekonomiku. Nodokļu atvieglojumu procentuālā attiecība pret kopējiem IIN ieņēmumiem tik liela ir arī tāpēc, ka pašreiz iedzīvotāju ienākumi ir zemi un līdz ar to zemi ir arī nodokļa ieņēmumi.
7. IIN ieņēmumi ir būtisks valsts un pašvaldību ieņēmumu avots pēdējo 15 gadu laikā ik gadu nodrošinot vidēji 20% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem Latvijā.
8. Kopumā ekonomiskās krīzes ietekmē pie zemāka IKP, darba algām un nodarbinātības, neskatoties uz nodokļa likmes pieaugumu un nodokļu atvieglojumu samazinājumu, IIN nodokļa ieņēmumi 2011.gadā tiek prognozēti 720 milj. latu apmērā, tas ir pat zemāki kā 2009.gadā, kad tie bija 724 milj. latu.

9. Salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm ar zemu ienākumu līmeni, Latvijas efektīvā darbaspēka nodokļu likme ir salīdzinoši augsta. Latvijas efektīvā darbaspēka nodokļu likme (vienam vienuļam strādājošajam bez bērniem pie vidējās darba algas Ls 445 mēnesī) 2010.gadā bija 30,7%, kas pārsniedz Igaunijas un Lietuvas likmes (attiecīgi, 18,4% un 21,3%). Likmes atšķirību starp Baltijas valstīm ietekmēja IIN likmes (Latvijā – 26%, Igaunijā – 21% un Lietuvā – 15%), neapliekamais minimums (Latvijā – Ls 35 mēnesī, Igaunijā – Ls 101,02 mēnesī un Lietuvā – Ls 95,88 mēnesī) un darba ņēmēja VSAOI likmes (Latvijā – 9%, Igaunijā – 2,8% (tikai bezdarba apdrošināšana) un Lietuvā – 9% (3% pensiju apdrošināšana un 6% veselības nodoklis)).
10. Nodokļu plaisas un efektīvās darbaspēka nodokļu likmes rādītāji Latvijā atspoguļo nepieciešamību samazināt darbaspēka nodokļu slogu, jo darbaspēka nodokļi sadārdzina darbaspēka izmaksas, līdz ar to samazinot šī darbaspēka starptautisko konkurētspēju, samazinot nodarbinātību un palielinot bezdarbu. Nodokļu plaisa palielina arī ēnu ekonomikas apmēru.
11. Latvijā 2010.gadā nodokļu plaisas rādītājs (vienam vienuļam strādājošajam bez bērniem pie vidējās darba algas Ls 445 mēnesī) bija 44,2%, t.i. augstāks nekā Igaunijā un Lietuvā (attiecīgi – 39,3% un 40,1%).
12. Atvieglojumu lietderības izvērtēšanai būtisks pamatnosacījums ir datu pieejamība par atvieglojuma saņēmējiem. Diemžēl vairāku neapliekamo ienākumu ietekmi uz valsts budžetu nevar aprēķināt datu trūkuma dēļ, jo paziņojumi par fiziskām personām izmaksātajām summām un IIN gada ienākuma deklarācijas nesniedz tik detalizētu informāciju. Darba devējs uz darba attiecību pamata izmaksātās summas pārsvarā uzrāda kopā ar darbiniekam izmaksāto darba algu, tādējādi šīs summas sīkāk atšifrēt nav iespējams. Savukārt, ja ienākumu izmaksā fiziska persona, kura nav saimnieciskās darbības veicēja, tādai personai nav pienākums sniegt VID ziņas par citai fiziskai personai izmaksātajām summām. Konstatēts datu trūkums attiecībā uz 8 likumā paredzētiem neapliekamajiem ienākumiem, bet par 15 likumā paredzētajiem neapliekamajiem ienākumiem nav pieejami atsevišķi dati (summas uzskaitītas kopā ar vēl kaut ko citu). Tomēr pieņemam, ka to apjoms ir salīdzinoši neliels un to ietekme būtu aptuveni novērtējama atsevišķu pētījumu ietvaros.
13. Latvijas Stratēģiskās attīstības plāns 2010.-2013.gadam ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanai paredz nodokļa sloga pārdali no tiešajiem, ar darbaspēku saistītajiem nodokļiem, uz netiešajiem, ar patēriņu saistītajiem nodokļiem un cīņu ar ēnu ekonomiku. Sociālās drošības jomā kā rīcības virzieni ir minēti nodarbinātība un sociālais atbalsts, kura mērķis ir līdz 2013.gadam nepalielināt nabadzības risku (nabadzības indekss pēc sociālajiem transfertiem 26%).
14. Ekonomikas lejupslīdes rezultātā tika pārtraukta uzsāktā pakāpeniskā IIN sloga samazināšana iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem, palielinot neapliekamo minimumu. 2009.gadā un 2010.gada sākumā veiktās izmaiņas ir ievērojami palielinājušas IIN slogu un padarījušas šo nodokli mazāk progresīvu. 2010.gadā Latvijā noteiktais neapliekamais minimums Ls 35 mēnesī bija gandrīz trīs reizes zemāks nekā Lietuvā – Ls 95,88 mēnesī un Igaunijā – Ls 101,02 mēnesī. 2011.gadā Latvijā noteiktais neapliekamais minimums ir paaugstināts līdz Ls 45 mēnesī.

15. Lai Latvijas darbaspēks kļūtu ne tikai konkurētspējīgāks Baltijas valstu darbaspēka tirgū, bet arī darba tirgus konkurencē ar tādām valstīm kā Lielbritānija, Īrija un Vācija, uz kurām pārsvarā emigrē Latvijas darbaspēks, panāktu Latvijas nodokļu sistēmas lielāku progresivitāti un samazinātu nodokļu slogu zemāk atalgotajiem iedzīvotājiem, kas varētu palielināt legālo nodarbinātību, neapliekamais minimums vidējā termiņā būtu jāpalielina. Ziņojumā tiek apskatītas neapliekamā minimuma palielināšanas alternatīvas. Neapliekamā minimuma paaugstināšana ir reāli sasniedzama, to īstenojot pakāpeniski un samazinot spriedzi uz ikgadējā budžeta sagatavošanu.

Piedāvājam divas alternatīvas perspektīvā:

- 1) tuvākajā laikā neapliekamo minimumu palielināt līdz Baltijas valstu līmenim, sasniedzot Ls 95 mēnesī, Tas no valsts kopbudžeta varētu izmaksāt aptuveni 109,14 milj.latu gadā, tai skaitā no valsts pamatbudžeta – 19,65 milj. latu un pašvaldību budžetiem – 89,50 milj. latu;
- 2) lai uzlabotu darbaspēka konkurētspēju ar valstīm, uz kurām pārsvarā emigrē Latvijas darbaspēks, neapliekamo minimumu palielināt līdz minimālās algas līmenim (2011.gadā – 200 Ls/mēnesī). Tas no valsts kopbudžeta varētu izmaksāt aptuveni 338,34 milj. latu, tai skaitā no valsts pamatbudžeta – 60,90 milj. latu un no pašvaldību budžetiem – 277,43 milj. latu.

Lai gan īstermiņā tiek prognozēts, ka valsts budžeta ieņēmumi varētu samazināties, tomēr tuvākajos gados neapliekamā minimuma paaugstināšana varētu palielināt nodarbinātību, ekonomisko aktivitāti un nodokļu ieņēmumus valsts un pašvaldību budžetos. Pašvaldību ieņēmumi katru gadu tiek skatīti budžeta sagatavošanas procesā, pie tam sarunās ar Latvijas pašvaldību savienību tiek lemts par likumdošanas izmaiņām, tajā skaitā plānotajām likumdošanas izmaiņām IIN atvieglojumos un kopējo IIN prognozi, un tiek panākta vienošanās par IIN % sadalījumu starp valsti un pašvaldībām.

16. Strādājošajiem ar nelieliem ieņēmumiem un ar 3 un vairākiem apgādājamiem, nav iespējas pilnībā izmantot IIN paredzētos atvieglojumus. Tomēr šādos gadījumos pastāv iespēja apgādībā esošās personas, kas parasti ir bērni, „sadalīt” jeb ierakstīt algas nodokļu grāmatiņā abiem vecākiem. Protams, nevar izslēgt arī gadījumus, kad ģimenē ar 3 un vairāk bērniem apgādnieks ir tikai viens.
17. Saskaņā ar Labklājības ministrijas izstrādātajām „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam” (atbalstītas ar MK 18.02.2011. rīkojumu Nr.65 „Par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam”), palielinātu materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, ir – paaugstināt IIN atvieglojuma par apgādībā esošām nepilngadīgām personām apmēru atbilstoši likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punktam (izņemot c) un d) apakšpunktu), paredzot, ka šis atvieglojums sastāda vismaz 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu IIN īstenošanas politiku.
18. Ja paaugstina IIN atvieglojuma apmēru par apgādībā esošām personām līdz pat 50% apmērā no minimālās algas (2011.gadā minimālā darba alga ir Ls 200), tad atvieglojumiem par apgādībā esošām personām būtu jābūt Ls 100, kas no valsts budžeta papildus izmaksātu aptuveni 30,46 milj. latu (pašvaldību budžetā - 24,98 milj. latu, valsts budžetā - 5,48 milj. latu). Tomēr ilgtermiņā nodokļu

atvieglojumu par apgādājamiem paaugstināšana varētu palielināt ekonomisko aktivitāti un nodokļu ieņēmumus valsts un pašvaldību budžetos.

19. Attaisnoto izdevumu par izglītību un ārstnieciskajiem pakalpojumiem administrēšanas izmaksas ir ļoti augstas. Kā liecina VID sniegtā informācija vienas deklarācijas pārbaudīšana valstij izmaksā vidēji Ls 6,43. Kopumā šie atvieglojumi 2009.gadā no valsts budžeta izmaksāja aptuveni 15 milj. latu, no tā apmēram 9 milj. latu veidoja summa, kas jāatmaksā nodokļu maksātājiem pēc attaisnoto dokumentu pārbaudes, un 6 milj. latu veidoja visas ar gada ienākumu deklarāciju administrēšanu saistītās izmaksas.
20. Ar attaisnoto izdevumu administrēšanu saistītās izmaksas varētu samazināt, atļaujot kā attaisnotos izdevumus atskaitīt tikai tādus maksājumus, par kuriem pakalpojumu sniedzēji nodrošina informācijas sniegšanu VID elektroniski (par izglītības pakalpojumiem informācijas sniegšanu elektroniski pilnībā tiek nodrošināta, piemēram, Igaunijā). Tādā gadījumā būtu nosakāms, noteikts pārejas periods 2-3 gadu garumā, lai pakalpojumu sniedzēji varētu tam sagatavoties, būtu izvērtējams jautājums par datu saturu un apjomu un VID būs jāveic Informācijas tehnoloģijas sistēmas uzlabojumi, kas varētu būt saistīts ar papildu līdzekļu nepieciešamību.